

Artykuły

Armin Mikos von Rohrscheidt, KulTour.pl/GWSHM Milenium – Gniezno

Polskie szlaki turystyczno-kulturowe: kryteria i zasady waloryzacji potencjału

Terminy kluczowe: waloryzacja potencjału turystyczno-kulturowego, szlak turystyczno-kulturowy, szlaki turystyczne, turystyka kulturowa

Streszczenie: Kontynuując zainicjowany wiosną 2008 proces opracowywania zasad waloryzacji polskiego potencjału turystyczno-kulturowego, autor przedstawia kryteria i metody badawcze, w odniesieniu do oceny potencjału polskich szlaków turystyczno-kulturowych. Przedstawione w artykule propozycje jednolitych standardów badawczych oraz dokładny opis kolejnych etapów badań mają umożliwić niezależne ich podjęcie w wielu ośrodkach w kraju i w efekcie doprowadzenie do stworzenia atlasu potencjalnych destynacji turystyki kulturowej w Polsce.

Wstęp: Na temat konieczności szczegółowej waloryzacji potencjału Polski w dziedzinie turystyki kulturowej autor tego artykułu wypowiedział się już w szerszej publikacji [Mikos v. Rohrscheidt, A., 2008 a, s. 413], gdzie uznana w zakresie turystyki [Gołembski, 2002, s.339-346, Kaczmarek J. i inni, 2005, s. 62] metoda bonitacji punktowej, poddana odpowiedniej modyfikacji, została zaproponowana dla badania potencjału turystyczno-kulturowego polskich mikroregionów (powiatów). Umożliwia ona wykonanie badania tego potencjału dla całego obszaru kraju według jednolitych, porównywalnych kryteriów i w odniesieniu do wszystkich ważnych z punktu widzenia turystyki kulturowej atrakcji, a także miejsc, obiektów, wydarzeń i instytucji mających na nią wpływ, infrastruktury koniecznej dla jej funkcjonowania i rozwijania oraz podejmowanych w tej dziedzinie działań promocyjnych. Zaproponowany sposób waloryzacji różni się od dostępnych i stosowanych dotychczas w naszym kraju metod waloryzacji terenów dla celów ogólnoturystycznych. Ma to swoje przyczyny w różnicach w zakresie obszarów zainteresowań turysty kulturowego i przeciętnego turysty masowego, oraz w wynikających stąd w znacznej mierze odmiennych preferencji urlopowych tego ostatniego, a w konsekwencji: w dokonywanych przez niego wyborach celów wypraw, a także po części w wyborze konkretnych rodzajów usług. Waloryzacja turystyczno-kulturowa mikroregionów w oparciu o metody i kryteria przedstawione w przytoczonej na początku publikacji została już podjęta w szeregu prac badawczych, prowadzonych w ramach specjalności turystyka kulturowa na GWSHM Milenium w Gnieźnie i w zakładzie Kulturowych Podstaw Turystyki poznańskiej AWF, kolejne wyniki wraz z wnioskami publikuje „Turystyka Kulturowa” od paru miesięcy [Turystyka Kulturowa nr 1,2/2008, nr 1,2,3/2009]. Konsekwentnie dokonywana w odniesieniu do kolejnych polskich powiatów, w oparciu o ośrodki naukowe i akademickie (np. w ramach projektów związanych z przygotowaniem prac licencjackich i magisterskich) mogłaby taka waloryzacja w stosunkowo niedługim czasie doprowadzić do stworzenia atlasu potencjału turystyczno-kulturowego Polski.

1. Zagadnienia wstępne dotyczące waloryzacji potencjału szlaków turystyczno-kulturowych

1.1. Specyfika szlaku jako oferty turystycznej. Ważnym elementem turystyki kulturowej są szlaki tematyczne. Wyznaczone w odniesieniu do historycznego lub (szeroko

rozumianego) kulturowego tematu wiodącego, stanowią one inny rodzaj oferty niż wieloaspektowe z natury mikroregiony, czyli obszarowe destynacje turystyczne [Kaczmarek J. i inni, 2005, s. 76 i s.100nn]. Szlaki turystyczno-kulturowe umożliwiają turystom zgodne z ich zainteresowaniami zwiedzenie docelowego kraju lub regionu, zawierają także cenny aspekt edukacyjny, mający – o ile atrakcyjnie oferowany - w „nowej” turystyce coraz większe znaczenie i rosnącą popularność [WTO 1999, s. 28]. Także w ekonomicznym aspekcie turystyki funkcjonowanie szlaków, stanowiących „linearny system penetracji turystycznej” [Śniadek, Styperek 2007, s. 85] przyczynia się do korzystnej deglomeracji (rozgęszczenia) ruchu turystycznego, a tym samym wspomaga rozwój regionów i miejscowości, dotychczas w mniejszym stopniu odnoszących korzyści z turystyki [Mikos v. Rohrscheidt 2008 b, s.27]. Dla pełnego obrazu polskiej oferty w dziedzinie turystyki kulturowej konieczne jest więc także - niezależnie od mikroregionów - zbadanie potencjału istniejących szlaków turystyczno-kulturowych, stanowiących dużą i stale rosnącą grupę produktów turystycznych. Ponieważ opracowane już zasady waloryzacji mikroregionów obejmują także konkretne istotne dla turystyki obiekty, miejsca i wydarzenia, dopełnienie wyników tych badań przez waloryzację szlaków powinno dać już całościowy obraz polskiego potencjału turystyki kulturowej. Jednak dla właściwej waloryzacji oferty turystycznej tak bardzo specyficznego rodzaju i tak mocno różnorodnej konieczne było wypracowanie innych kryteriów, bardziej przystających do jej charakteru. Zostaną one przedstawione w niniejszym artykule.

1.2. Korzyści z waloryzacji potencjału turystyczno-kulturowego szlaków polskich.

Przed przystąpieniem do ukazania etapów, kryteriów i metod waloryzacji potencjału turystycznego omawianych szlaków wypada wskazać na korzyści, które może przynieść jej przeprowadzenie. Najpierw są to potencjalne korzyści dla samych szlaków. Konfrontacja z wynikami waloryzacji powinna uświadomić samym odpowiedzialnym za ich funkcjonowanie mocne i słabe punkty ich produktu jako całości, możliwe niedociągnięcia w jego organizacji, działaniu i promocji. Odkryje także możliwe mankamenty poszczególnych obiektów szlaku w odniesieniu do wymagań współczesnego turysty. Wnioski powaloryzacyjne mogą tym samym stanowić użyteczną grupę wskazówek zarówno w zakresie działań długoterminowych (strategicznych) w odniesieniu do poprawy oferty szlaku, jak również w odniesieniu do możliwych do podjęcia przedsięwzięć o niewielkiej skali, pozwalających przy użyciu drobnych środków i w krótkim czasie usunąć braki często uważane za mało istotne, jednak łatwo zauważalne i niejednokrotnie dla turysty uciążliwe – i to tak w odniesieniu do całego szlaku, jak i jego obiektów. Rzetelny przegląd walorów i stanu szlaku, uzyskany w wyniku waloryzacji może także stanowić punkt odniesienia w planowaniu wspólnych działań rozwojowych i promocyjnych w ramach szlaku oraz w ustalaniu strategii współpracy mikroregionów, przez które on przebiega, jak również dodatkowy argument w staraniach o pozyskanie wsparcia władz regionalnych i instytucji odpowiedzialnych za rozwój turystyki. Przeprowadzenie waloryzacji szlaku może stanowić także podstawę dla wydania publikacji na jego temat o charakterze naukowym lub popularyzatorskim, co w efekcie zwiększy zainteresowanie szlakiem zarówno w kręgu instytucji i osób zajmujących się turystyką lub edukacją, jak i wśród dydaktyków turystyki oraz studiujących ją. W konsekwencji wzrośnie znajomość szlaku i jego oferty wśród pracowników odpowiedzialnych za planowanie grupowych wypraw turystycznych w biurach turoperatorów, którzy przecież w znacznej części wywodzą się właśnie z tej grupy osób. Wreszcie - w większej skali - prawidłowo wykonana waloryzacja polskich szlaków może doprowadzić do powstania ogólnokrajowego zestawienia polskiego potencjału w tym segmencie oferty turystyki kulturowej. Mógłby dzięki temu powstać swego rodzaju atlas polskich szlaków turystyczno-kulturowych, ukazujący ich szerokie spektrum tematyczne i za pomocą tej różnorodności dodatkowo promujący Polskę jako ciekawą destynację turystyczno-kulturową. Jednak – co ważniejsze – w efekcie takiego zestawienia mogłoby także dojść do swoistej - pozytywnie rozumianej -

rywalizacji poszczególnych szlaków o zainteresowanie potencjalnego klienta, która odbywałaby się przede wszystkim poprzez monitoring i stałą poprawę ich oferty tematycznej (a więc zarówno jej zakresu, jak i różnorodności atrakcji, ich nowoczesnego przygotowania i ekspozycji) oraz poziomu usług turystycznych (dostępności obiektów, usług noclegowych, tworzenia rozwiniętych pakietów turystycznych, dogodności usług transportowych, usług towarzyszących, oferty spędzania wolnego czasu w trakcie pobytu na szlaku itd.).

1.3. Istotne kryteria stosowane przy waloryzacji

1.3.1. Faktyczne istnienie formy szlaku. Jako kryterium zaistnienia formy szlaku proponujemy przyjęcie definicji popularnej w polskiej publicystyce fachowej, zgodnie z którą: „szlakiem turystycznym nazywamy wytyczoną trasę w przestrzeni turystycznej dla potrzeb zwiedzających (nie zawsze oznakowaną), prowadzącą do najbardziej atrakcyjnych miejsc (obiektów) z zachowaniem szeregu przepisów, w tym m.in. bezpieczeństwa i ochrony walorów” [Kruczek 2007, s. 277]. Doprecyzowaniem tej definicji będzie przyjęcie, że szlak nadający się do waloryzacji nie może stanowić tylko publikowanej, nawet powtarzalnej i aktualnej oferty wycieczek, ale powinien mieć postać albo szlaku materialnego, albo przynajmniej wirtualnego szlaku turystycznego (w znaczeniu szlaku spełniającego przynajmniej niektóre kryteria szlaku materialnego, faktycznie jednak istniejącego w terenie w postaci obiektów i miejsc akceptujących swoją przynależność do niego i posiadającego wspólną ofertę tematyczną [Mikos v. Rohrscheidt 2008 b, s. 25].

1.3.2. Linearna struktura szlaku. Przedstawiona poniżej ankieta waloryzacyjna jest zoptymalizowana na szlaki turystyczne o strukturze faktycznie linearnej. Taki zestaw kryteriów i budowa ankiety oznaczają przyjęcie już na wstępie ograniczenia jej stosowania tylko do szlaków tego rodzaju, to jest do ofert posiadających rzeczywistą strukturę szlaku, nie zaś quasi-szlaków, używających także tej samej nazwy na określenie swojej oferty, a obejmujących pewną liczbę miejscowości lub obiektów, rozrzuconych po wielkim terytorium, powiązanych zaś jedynie tematem [Puczko/Ratz, s.135]. Podstawowym mankamentem quasi-szlaków jest brak faktycznej możliwości połączenia ich w postaci trasy turystycznej, możliwej do zwiedzenia w krótkim czasie przez poruszającego się po lądzie turystę. Przyjęte ograniczenie wymaga zatem wstępnej selekcji, polegającej na zastosowaniu łącznie dwóch kryteriów:

- a) istnienia w dokumentacji szlaku (lub przy jej braku w jego powszechnie stosowanej i publikowanej ofercie turystycznej) linearnego obrazu tego szlaku (mapka z zaznaczoną trasą), oraz
- b) stwierdzenia w trakcie wstępnych oględzin oferty szlaku, że odległość kolejnych obiektów na tej trasie od siebie wzajemnie umożliwia każdorazowo odwiedzenie minimum 3 obiektów dziennie w normalnym trybie wycieczki autokarowej, przy uwzględnieniu zwykłego dla takiej wyprawy rozkładu dnia (z posiłkami, przerwami, itd.). Orientacyjnie w polskich warunkach proponujemy ustalenie takiej odległości pomiędzy każdymi kolejnymi trzema obiektami szlaku na nie więcej niż 200 km, z możliwością jej powiększenia w wyjątkowych sytuacjach (dobre i szybkie połączenia drogowe) nie więcej niż 2 razy w skali całego szlaku do 250 km.

1.3.3. Kryterium turystyczno-kulturowego charakteru szlaku. To kryterium zostanie szerzej rozwinięte w opisie etapu wstępnego waloryzacji (jako czwarty i ostatni krok w realizacji tego etapu). Nic nie stoi natomiast na przeszkodzie, aby w oparciu o przedstawione tu kryteria i z uwzględnieniem istniejących różnic w charakterze atrakcji turystycznych opracować ankiety waloryzacyjne także dla innych typów szlaków turystycznych i stosować je do ich waloryzacji.

1.3.4. Kryterium dostępności. W warunkach Polski i aktualnej sytuacji krajowych szlaków turystycznych koniecznym wydaje się zastosowanie w trakcie właściwej waloryzacji szczególnie ważnego kryterium, przedstawionego szerzej w jednej z poprzednich publikacji [Mikos v. Rohrscheidt 2008 b, s. 24]. Jest nim faktyczna dostępność obiektów dla turystów, decydująca nie tylko o atrakcyjności samego szlaku jako oferty, ale o faktycznym spełnianiu przezeń jego kulturowo-turystycznej funkcji, w tym o faktycznym funkcjonowaniu w tej ofercie aspektów poznawczych. Szczegółowe zasady oceniania dostępności obiektów zostały sformułowane we wspomnianej publikacji i użyte przy konstrukcji przedstawionej poniżej ankiety waloryzacyjnej (kat. I).

1.3.5. Silne akcentowanie tematykacji szlaków. W przyjętej strukturze ankiety waloryzacyjnej oraz w budowie szczegółowych kryteriów bardzo znacząco została uwzględniona tematyka szlaku oraz zgodność tematyczna poszczególnych atrakcji z jego wiodącym tematem. Stało się tak dlatego, ponieważ z obserwowanej proporcji ofert turoperatorów w segmencie turystyki kulturowej, ale także z dotychczas prowadzonych badań wynika, że istniejące już szlaki turystyczno-kulturowe, cieszące się powodzeniem wśród turystów posiadają nie tylko wyraźnie określony i łatwy w identyfikacji temat wiodący, ale także daleko idącą zgodność tematyki poszczególnych obiektów, eventów i innych atrakcji z tym tematem [Becker, 137, Puczko/Ratz 136-140, Steinecke 27-31]. Można nawet w zgodzie z istniejącymi na ten temat publikacjami wyrazić opinię, że wyraźna tematykacja jest istotną cechą szlaków turystyczno-kulturowych i stanowi jedno z kryteriów decydujących o ich ekonomicznym sukcesie.

1.3.6. Kwestia „wartości” obiektów i jej porównywania. W trakcie ustalania kryteriów oraz w procesie waloryzacji nie należy porównywać kulturowej wartości poszczególnych obiektów i miejsc. Powody tego są różnorakie. Po pierwsze, takie porównanie jest trudne - jeśli nie wprost niemożliwe - z uwagi na wielką różnorodność samych obiektów, tworzących szlaki turystyczne. Po drugie: przy tak różnej tematyce samych szlaków i zainteresowaniach turystów z nich korzystających wydaje się to niepotrzebne: ostatecznie bardzo często to różne osoby skorzystają jako turyści z poszczególnych ofert tematycznych, nie będą więc ich wartościować we wzajemnym porównaniu. Wreszcie po trzecie: badanie potencjału szlaków nie ma na celu napisania teoretycznego traktatu z dziedziny aksjologii lub nawet teorii dziedzictwa kulturowego, lecz turystykę, czyli bardzo pragmatyczną aktywność z wykorzystaniem tego dziedzictwa dla celów poznawczych, wypoczynkowych czy integracyjnych (jako szeroko pojęty dialog wewnątrz- i międzykulturowy). W tym kontekście przykładowo przydzielanie w trakcie oceny oferty szlaku dodatkowych punktów za obiekty znajdujące się na listach Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz za Pomniki Historii powinno być interpretowane nie tyle jako wartościowanie samych obiektów, lecz raczej jako uwzględnienie oczywistego znaczenia takiego wyróżnienia i związanej z tym obecności w literaturze i w mediach dla promocji poszczególnych obiektów. Z kolei uwzględnione zostało kryterium autentyczności obiektów (i tym samym kulturowej autentyczności oferty szlaku), czyli ich faktycznego związku z dziedzictwem kulturowym (kat. I. A. b). Dzięki temu - i zgodnie z klasyfikacją zawartą w publikacjach uznanych badaczy [Puczko/Ratz, s. 136] - wyniki badania będą uwzględniały proporcje obiektów oryginalnych, wtórnych oraz wykreowanych dla potrzeb turystyki.

1.3.7. Stosowanie waloryzacji jako porównawczego narzędzia w ocenie potencjału szlaków. Szczególnie godnym zalecenia wydaje się wykonywanie badań waloryzujących w szczególności dla szlaków o zasięgu regionalnym (wojewódzkim), czyli przebiegających przez teren części regionu lub funkcjonujących w skali całego regionu, ewentualnie dla

szlaków krajowych o mniejszym zasięgu (np. przebiegających przez terytorium dwóch sąsiednich regionów), lub też dla szlaków transgranicznych, obejmujących region polski i sąsiadujący z nim region zagraniczny. Propozycja takiego ograniczenia zakresu badań ma dwie podstawowe przyczyny: po pierwsze, wielkie szlaki międzynarodowe są znacznie lepiej zbadane i opisane niż szlaki pozostałe, często dopiero oczekujące na swoją ewaluację i potrzebujące jej. Po drugie, wielkie szlaki krajowe oraz szlaki międzynarodowe często ogniskują się na wielkich miastach, przez co wyniki badania mogą być wypaczone w odniesieniu do niektórych kategorii (III: infrastruktura, IV: pozostałe atrakcje turystyczne i kulturowe, zatem konkretnie w odniesieniu do ilości hoteli, restauracji, połączeń komunikacyjnych, oferty np. teatralnej itd.). Niemniej, jeśli brać poprawkę na odnośną kategorię, waloryzacja może być przydatna także w wypadku szlaków międzynarodowych i wielkich szlaków krajowych, gdyby w ich przypadku skupić się tylko na decydującej dla oceny szlaku i dla znacznej części wniosków kategorii I i II.

2. Etap wstępny waloryzacji turystyczno kulturowej szlaku

Jako warunek wstępny przystąpienia do właściwych prac waloryzacyjnych w odniesieniu do szlaku turystyczno-kulturowego konieczne jest zadośćuczynienie kilku wymogom o charakterze formalnym. Należy zatem kolejno najpierw potwierdzić samo faktyczne istnienie szlaku jako oferty turystycznej, następnie zidentyfikować go jako jednoznaczną i określoną ofertę turystyczną, potem zaś określić jego zakres terytorialny i wreszcie potwierdzić jego kulturowo-turystyczny charakter. Poniżej przedłożone zostaną sposoby postępowania, służące osiągnięciu tych celów.

1. **Formalne potwierdzenie istnienia szlaku.** Można go dokonać na podstawie jednego z dwóch kryteriów. Zgodnie z pierwszym z nich należy - posługując się postulatem formalnego uznania szlaku - sprawdzić ten stan rzeczy przez zapytanie koordynatora szlaku lub innych jego reprezentantów o fakt jego uznania przez odpowiednią do jego lokalizacji władzę publiczną (np. samorządową), przy czym nie musi to być decyzja administracyjna, wystarczy do tego stwierdzenie faktu choćby jednorazowego przyznania przez tę władzę środków finansowych na tworzenie, wsparcie lub rozwój szlaku z jego imiennym wymienieniem [Mikos v. Rohrscheidt, 2008 b, s. 23]. W braku takiego formalnego uznania można posłużyć się następującym alternatywnym kryterium: pisemnym zapytaniem, skierowanym do koordynatora lub reprezentanta szlaku o fakt zaistnienia zgody administrujących tworzącymi go obiektami (lub miejscowościami) na udział w ofercie szlaku. Nie musi to być w przypadku każdego obiektu deklaracja aktywnego działania, wystarczy akceptacja właścicieli lub administratorów danego obiektu dla publicznego zaliczania go do oferty szlaku. Zgoda ta może być wyrażona w różny sposób: przez wspólną formalną deklarację odpowiedzialnych za obiekty tworzące szlak (forma najczęstsza przy tworzeniu nowych szlaków), przez umieszczenie na terenie obiektu oznaczeń lub innych informacji, świadczących o jego przynależności do szlaku, przez dystrybucję na terenie samego obiektu i za zgodą jego właścicieli lub administratorów materiałów informacyjnych, wskazujących na istnienie szlaku i przynależność obiektu do jego oferty. Ta ostatnia możliwość wymaga wprawdzie większego wysiłku ze strony badających (należy formalnie zapytać odpowiedzialnych za szereg obiektów), jednak wydaje się ona stanowić gwarancję, że dla celów uznania istnienia szlaku uwzględniona zostanie każda inicjatywa podmiotów tworzących dany szlak, niezależnie od (często problematycznego w naszym kraju) współdziałania władz publicznych w rozwoju turystyki.
2. **Identyfikacja szlaku.** W zasadzie najczęściej dokonuje się jej jednocześnie z potwierdzeniem istnienia szlaku. Jeśli istniejące dokumenty - zbadane w ramach

działań poprzedniego etapu - określają wyraźnie nazwę szlaku oraz jego przebieg (wskazując miejscowości, miejsca lub obiekty objęte tą wspólną nazwą), identyfikację należy uznać za dokonaną. Jeśli stosowane nazwy szlaku różnią się między sobą w różnych dokumentach i oficjalnie wydawanych materiałach lub jego własnych ofertach turystycznych, należy sięgnąć do publikacji naukowych na temat szlaku (o ile takie istnieją), uzasadniających jego nazwę i potwierdzających przebieg. W ich braku należy ustalić z koordynatorem szlaku (a jeśli go nie ma – ze wszystkimi obiektami szlaku) jego poprawną nazwę i jednolity przebieg lub dokładną lokalizację. Dokonanie takiej identyfikacji pozwala określić wyraźny zakres badań waloryzacyjnych i jednoznacznie przypisać ich wyniki do konkretnej oferty turystycznej.

3. **Określenie zasięgu terytorialnego szlaku.** W odniesieniu do szlaków polskich dokonuje się go niejako automatycznie. Proponujemy użyć do tego kryterium, przedstawionego w przytaczanym już opracowaniu [Mikos v. Rohrscheidt, 2008 b, s. 20-21], zgodnie z którym szlak przebiegający przez teren tylko jednej miejscowości lub gminy nazywamy **trasą** turystyczno-kulturową (szlakiem lokalnym), szlak przebiegający w granicach jednego województwa określimy mianem **regionalnego szlaku** turystyczno-kulturowego, szlak przebiegający przez więcej niż jeden region [Mikos v. Rohrscheidt, 2008 b, s. 20-21] nazwiemy **krajowym szlakiem** turystyczno-kulturowym. Szlak przebiegający przez teren więcej niż jednego państwa określony zostanie jako **szlak międzynarodowy**, przy czym jeśli łączy on tylko miejscowości położone w bezpośrednio sąsiadujących przygranicznych regionach poszczególnych państw będzie nazywany **szlakiem transgranicznym**. Ścisłe określenie zasięgu szlaku umożliwi odpowiedni dobór konkretnych metod i kryteriów na etapie jego szczegółowej waloryzacji.
4. **Określenie turystyczno-kulturowego charakteru szlaku.** Do tego celu proponujemy posłużyć się uznaną definicją autorstwa L. Puczko i T. Ratz [2007, s. 131], która brzmi jak następuje: „szlak kulturowy to szlak tematyczny, posiadający jako swój punkt ogniskujący walor kulturowy lub element dziedzictwa kulturowego, przy czym kluczową rolę odgrywają w nim atrakcje o charakterze kulturowym”. W przypadku problemów z określeniem kulturowego charakteru atrakcji szlaku proponujemy z kolei posłużyć się jedną z uznanych na gruncie polskiej refleksji naukowej tzw. szerokich definicji kultury, ujmującą ją jako: „system osiągnięć materialnych, technicznych, organizacyjnych, naukowych, artystycznych i moralnych, które zyskały uznanie społeczności i które kształtują osobowość człowieka i wpływają na jego losy” [Kozielecki, s. 42]. Z przytoczonej definicji widać, że obok wielkich dzieł kultury wysokiej oraz idei i norm etycznych czy religijnych do kultury zaliczane są także wytwory stworzone m.in. dla zaspokajania potrzeb ludzi jako wspólnoty, a więc instytucje, zwyczaje, tradycje, sposoby porozumiewania się, a nawet środki ujarzmiania sił natury, w tym: obiekty, maszyny i urządzenia. Takie i podobne mu szerokie ujęcia kultury stoją u podstaw współcześnie szeroko przyjmowanego pojęcia (i zakresu) turystyki kulturowej. Szerokie zdefiniowanie kultury - i w konsekwencji także turystyki kulturowej [Mikos v. Rohrscheidt, 2008 a, s. 31, Kowalczyk 2008, s. 14] - umożliwi określenie jako kulturowego charakteru bardzo szerokiej gamy szlaków turystycznych, eksponujących poszczególne wytwory ludzkiego ducha (jak np. szlaki literackie, artystyczne, idei i obiektów religijnych, ale także etnograficzne, folklorystyczne), dzieł materialnych (szlaki architektury, ale też archeologiczne, budownictwa ludowego), techniki (m.in. szlaki obiektów i technik przemysłowych, militarnych, zabytkowe linie kolejowe itd.), organizacji życia (szlaki handlowe), ale również tradycyjnej sztuki kulinarnej (m.in. szlaki winne, serowe), zbiorowych tradycji i zachowań (np. szlaki pielgrzymie), wreszcie szlaków upamiętniających

ważne w skali międzynarodowej, krajowej i regionalnej wydarzenia historii i związane z nimi postacie (szlaki historyczne, historyczno-biograficzne). W sytuacjach, gdy oceniane mają być szlaki eksponujące tematykę kontrowersyjną lub graniczną, można jako pomocnicze kryterium wykorzystać kategoryzację rodzajów tego segmentu turystyki, dokonaną na gruncie polskiej refleksji nad turystyką kulturową [Mikos v. Rohrscheidt, 2008 a, s. 51-172], oraz wstępną kategoryzację tematyczną szlaków turystyczno-kulturowych [Mikos v. Rohrscheidt, 2008 b, s. 20].

Dopiero szlak potwierdzony w wyniku powyżej opisanych czynności jako: faktycznie istniejący, jednoznacznie zidentyfikowany, określony w odniesieniu do zasięgu oraz kulturowy w zakresie swojej tematyki może być poddany szczegółowej waloryzacji, której poszczególne poniżej przedstawione kryteria zostały opracowane dla szlaków o takim właśnie charakterze i mogą być efektywne w odniesieniu do nich.

3. Etapy właściwej waloryzacji szlaku turystyczno-kulturowego

3.1. Podjęcie współpracy z koordynatorem lub reprezentantami szlaku. Szlaki turystyczne - w przeciwieństwie do mikroregionów - rozrzucone są z reguły na większej przestrzeni, a poszczególne walory, obiekty i wydarzenia oraz instytucje i osoby odpowiedzialne za ruch turystyczny lub promocję nie są dostępne w jednym miejscu. Dlatego dla sprawnego i efektywnego przeprowadzenia badania konieczna jest identyfikacja koordynatora szlaku lub - w braku formalnego koordynatora - wybór instytucji czy organizacji, mogącej z uwagi na swoją kluczową rolę lub aktywną działalność reprezentować szlak. Podjęcie kontaktu z takim partnerem umożliwi najpierw usunięcie wszelkich wątpliwości, pojawiających się podczas przeprowadzania etapu wstępnego (por. wyżej). Jednak na etapie właściwej waloryzacji taka współpraca jest jeszcze bardziej pożądana. Z natury rzeczy koordynator lub przedstawiciel obiektu kluczowego szlaku lepiej orientuje się w jego funkcjonowaniu, posiada znaczną ilość potrzebnych badającemu informacji oraz dostęp do publikacji na temat szlaku, dysponuje także aktualnymi kontaktami do wszystkich innych (lub przynajmniej większości) obiektów i partnerów szlaku, zna jego faktyczną ofertę i potrafi wskazać inne poszukiwane przez badającego podmioty (np. usługowe, obiekty lub stowarzyszenia kulturalne itd.). Można zatem i należy ustalić taki zakres współpracy z tym partnerem, w ramach którego zbierze on (lub udostępni już posiadane) potrzebne dla badania informacje w znacznej części oraz - w optymalnym wariantcie - będzie pośredniczył w przesyłaniu, zbieraniu i uzupełnianiu ankiet badawczych. Propozycja nawiązania współpracy z aktywnym koordynatorem nie powinna napotkać na trudności z jego strony, jako że z reguły jest on zainteresowany rzetelnym badaniem potencjału szlaku. Dzięki niemu uzyska on wiedzę na temat odbioru oferty szlaku oraz jej pozycji na tle innych szlaków tematycznych w kraju, będzie także dysponował wnioskami na temat koniecznych lub poświadanych działań na rzecz poprawy jego funkcjonowania i jego dalszego rozwijania. Nie będzie także w większości przypadków lekceważył możliwości promocji szlaku dzięki ewentualnej publikacji wyników waloryzacji.

3.2. Wstępna ankieta waloryzacyjna. Do koordynatora lub reprezentanta szlaku zostaje wysłany wstępny komplet zapytań, zawierający kwestie istotne dla ustalenia dalszego przebiegu waloryzacji. Zawiera on m.in. prośbę o wskazanie **obiektów kluczowych szlaku**¹ dla celów waloryzacji, ponadto pytania o aktualną literaturę naukową i popularną, dotyczącą szlaku, zapytanie o zakres roli koordynatora w stosunku do funkcjonowania szlaku (w tym ewentualne pośrednictwo usług turystycznych), prośbę o wskazanie formalnie ustalonego (lub ogólnie przyjętego) opisu przebiegu szlaku wraz z ewentualną mapką, prośbę o adresy

¹ Istotne dla przebiegu procesu waloryzacji i ostatecznego jego wyniku pojęcie obiektów kluczowych szlaku zostanie wyjaśnione poniżej, w części dotyczącej kryteriów i punktacji.

wszystkich jego obiektów/miejsc oraz partnerów i regularnych eventów związanych z nim tematycznie (w tym także adresów ewentualnych osób kontaktowych).

3.3. Zebranie literatury naukowej, fachowej i popularnej na temat szlaku i zapoznanie się z nią. Badający powinni dotrzeć do możliwie całej literatury naukowej (o ile istnieje) oraz przynajmniej aktualnej (wydanej do 3 lat przed datą rozpoczęcia procesu waloryzacji) literatury popularnej (w tym: przewodniki lub ich odnośne fragmenty, atlasy turystyczne lub ich odnośne fragmenty, zwarte wydawnictwa o charakterze promocyjnym i inne). W sytuacji niemożności zaopatrzenia się w taką literaturę (niemożliwość zakupu), powinna ona zostać skopiowana i w takiej formie zgromadzona przez badającego. W przypadku pozycji o szerszym zakresie, uwzględniających szlak tylko fragmentarycznie, można ograniczyć się do zebrania tylko odnośnych fragmentów (wraz z ich koniecznym kontekstem), jednakże wraz z pełnymi referencjami całych tekstów źródłowych (danymi autora lub autorów, tytułem, datą i miejscem wydania, nazwą wydawcy, spisem treści i możliwie streszczeniem całej pozycji). W przypadku szlaku formalnie powołanego do istnienia przez władze publiczne konieczne będzie także zgromadzenie kopii istotnych dokumentów dotyczących powstania/powołania szlaku oraz jego ewentualnego statutu, sposobu koordynacji, strategii rozwoju, finansowania itd.).

3.4. Zebranie i zestawienie szczegółowej literatury i potrzebnych informacji. Dotyczą one poszczególnych **obiektów** szlaku, **miejscowości**, przez które przebiega szlak i istniejącej w nich **infrastruktury** turystycznej, komunikacyjnej, regularnych **eventów**, **partnerów szlaku** i innych danych, związanych z funkcjonowaniem szlaku na miejscu. Na tym etapie dla wyznaczenia wszystkich potrzebnych mu obiektów i instytucji badający korzysta z poprzednio zebranych informacji, odnoszących się do funkcjonowania i przebiegu szlaku. Za pomocą zebranej w ten sposób bazy danych badający zestawia wszystkie informacje, konieczne dla dokonania szczegółowej waloryzacji, zgodnie z potrzebami wyznaczonymi przez zamieszczoną poniżej właściwą ankietę waloryzacyjną. W odniesieniu do danych dotyczących miejscowości może on przy tym opierać się na informatorach oficjalnych, dotyczących danej miejscowości, regionu, mikroregionu (powiatu), publikowanych materiałach promocji turystycznej, regularnie aktualizowanych stronach WWW. W razie wątpliwości lub potrzeby uzupełnienia informacji powinien także stosować zapytania w konkretnych sprawach (np. za pomocą poczty elektronicznej) do instytucji, obiektów infrastruktury, placówek informacji turystycznej na miejscu. Korespondencję odbywaną tą drogą (a więc swoje zapytania i uzyskiwane odpowiedzi) badający powinien archiwizować.

W przypadku **obiektów szlaku** pozyskiwanie informacji powinno odbyć się na drodze zapytań bezpośrednich, z użyciem kolejnego **zestawu szczegółowych pytań**, zawierającego kwestie potrzebne do ustalenia odpowiedzi w tych dziedzinach, które mogą ich bezpośrednio dotyczyć. Przykładowo są to zapytania o: stan architektoniczny obiektu (jeśli go to dotyczy), dni i godziny otwarcia obiektu lub poszczególnych obiektów zespołu (jak np. w mieście stanowiącym element szlaku), istnienie własnych stron WWW i ich aktualizacje, samodzielny udział w imprezach promocyjnych (np. targach turystycznych), własne mikroeventy związane i nie związane z tematem szlaku, przewodnictwo po obiekcie, własny materiał informacyjny i jego formę, inne potrzebne informacje. Taki zestaw pytań powinien zostać wypreparowany z ogólnej ankiety waloryzacyjnej (np. punkt **I. A. e**, cała podkategoria **I B**) i wysłany do odpowiedzialnych za obiekt. Można przy tym posłużyć się pomocą koordynatora jako pośrednika w rozsyłaniu tych zapytań, w miarę możliwości także w zestawianiu informacji w tej części waloryzacji.

3.5. Weryfikacja danych dotyczących infrastruktury towarzyszącej. Należą do nich m.in. godziny otwarcia obiektów gastronomicznych, menu restauracji, poziom i dostępność usług hotelowych, połączenia komunikacyjne, dodatkowa oferta turystyczna i kulturalna. Dane, uzyskane za pośrednictwem informatorów, portali internetowych odnośnych przedsiębiorstw i instytucji, powinny być weryfikowane na dwa sposoby: a) za pomocą tzw. zapytań pilotażowych (np. o możliwość skorzystania z danego menu lub noclegu na danym poziomie, albo b) wyrywkowo podczas osobistego objazdu szlaku przez badającego, który opisany jest poniżej. Korespondencję, przeprowadzoną w trakcie takiej weryfikacji należy także archiwizować. Podczas badania osobistego można także sporządzać dokumentację fotograficzną (np. obiektów, jadłospisów, rozkładów jazdy itd.). Weryfikacja danych uzyskanych bezpośrednio od obiektów i instytucji powinna być wyrywkowo przeprowadzona podczas osobistej wizyty badającego na miejscu.

3.6. Przeprowadzenie szczegółowego badania terenowego w obiektach szlaku na podstawie kryteriów waloryzacyjnych obiektów. Z uwagi na fakt, że ten etap jest w przypadku szlaków z bardzo dużą ilością obiektów najbardziej czasochłonny i kosztowny, można w sytuacji badania takich właśnie szlaków ograniczyć się do osobistej weryfikacji danych we wszystkich obiektach kluczowych szlaku (lub na całej trasie głównej szlaku, jeśli jest tych tras więcej), natomiast pozostałe obiekty sprawdzić wyrywkowo (np. wizyta w 30 % wszystkich obiektów), uwzględniając w przypadku wszystkich pozostałych bez dodatkowej weryfikacji dane, które nadeszły one w odpowiedzi na ankietę waloryzacyjną. Takie ograniczone badanie może być zastosowane z zachowaniem jednego zasadniczego warunku: w przypadku pojawienia się na którymkolwiek etapie badania w dokumentacji, dostępnych badającemu relacjach (np. dostępne w Internecie oceny turystów) lub w innych źródłach sygnału o niezgodności przesłanych mu przez obiekt lub koordynatora szlaku danych i stanu rzeczywistego w obiekcie, taki obiekt musi zostać koniecznie zweryfikowany osobiście w trakcie wizyty na miejscu, zaś ewentualne niezgodności udokumentowane (np. przez fotografie, zebranie dokumentacji o stanie faktycznym). W ostatecznej waloryzacji uwzględniane są w takim przypadku oczywiście dane faktyczne, nie zaś podawane przez obiekt lub instytucję. Notka o niezgodności danych z podanymi przez obiekt powinna znaleźć się w dokumentacji waloryzacji wraz z dowodem dokonanej weryfikacji. Fakt ten nie musi być umieszczony w ewentualnej publikacji, jeśli taka powstanie, niemniej jego umieszczenie w archiwum przeprowadzonej waloryzacji jest konieczne, aby można było w razie potrzeby uzasadnić przydzielenie obiektowi w danej kwestii takiej, a nie innej oceny.

3.7. Zestawienie danych według poszczególnych kategorii i nadanie punktacji. Na tym etapie, w przypadku zachodzenia wątpliwości np. w odniesieniu do lokalnego, regionalnego lub krajowego znaczenia poszczególnych obiektów lub eventów, konieczna będzie konsultacja ze specjalistami w danym zakresie. Będą nimi – odpowiednio do tematu szlaku i rodzaju wchodzących w jego skład obiektów - m.in. konserwator zabytków, historyk regionalista zajmujący się danym regionem, historyk wojskowości, historyk sztuki, profesjonalny muzealnik, zajmujący się badaniami w odnośnym lub pokrewnym zakresie. W ostatecznym zestawieniu dokumentacji dokonanej waloryzacji należy przytoczyć ich pisemną opinię dla potwierdzenia nadanej klasyfikacji lub ustalonej rangi obiektu.

3.8. Obliczenie punktów w poszczególnych kategoriach i zsumowanie punktów dla poszczególnych kategorii i podkategorii.

3.9. Sformułowanie wniosków waloryzacyjnych w zakresie poszczególnych kategorii oraz wniosków ogólnych. Wnioski obejmują wyniki bonitacji punktowej w danej kategorii oraz jej interpretację. W części zawierającej wnioski pierwszymi artykułowanymi kwestiami

winy być: faktyczna zgodność tematyczna szlaku z jego deklarowaną tematyką, materialna lub wirtualna forma funkcjonowania szlaku², zasięg terytorialny szlaku (zgodny z jego faktycznym przebiegiem) oraz jego znaczenie³ w skali kraju i kontynentu (w tym porównanie z podobnymi produktami w kraju i poza Polską lub stwierdzenie unikalności szlaku). Następnie na podstawie wyników punktacji ogólnej we wniosku formułowana jest ocena ogólnego potencjału turystyczno-kulturowego szlaku. Potem, na podstawie punktacji w poszczególnych kategoriach i podkategoriach należy zestawić rzeczywiste lub potencjalne atuty, silne i słabe punkty szlaku w poszczególnych aspektach jego funkcjonowania. Na tej podstawie w ostatniej części opracowania zawierającego wnioski powinny zostać sformułowane postulaty w zakresie pożądanых zmian, poprawy jakości i atrakcyjności istniejącego produktu turystycznego, a także ewentualne sugestie w kwestii kierunków rozwijania oferty szlaku i zastosowania konkretnych środków, służących temu celowi.

3.10. Ewentualne dalsze kroki

3.10.1. Wykonanie analizy SWOT dla Szlaku. Jeśli jest to oczekiwane przez zlecającego badanie, można w oparciu o wnioski wynikające z waloryzacji sporządzić klasyczną analizę SWOT dla badanego szlaku, która posłuży odpowiedzialnym za jego funkcjonowanie do dalszych przedsięwzięć na rzecz jego modyfikacji, rozwijania i promocji lub będzie stanowiła argument w staraniach o subwencje lub inne rodzaje wsparcia ze strony władz publicznych albo o zaangażowanie się w funkcjonowanie szlaku innych instytucji, organizacji lub przedsiębiorstw.

3.10.2. Publikacja o charakterze naukowym lub popularyzatorskim. Jeśli była zamierzona lub jest możliwa, na tym etapie może zostać zrealizowana publikacja na temat szlaku, zawierająca opis samego szlaku (w oparciu o literaturę naukową i fachową), okoliczności jego powstania, uzasadnienie jego tematyki, określenie zasięgu i znaczenia, opis (głównej) trasy turystycznej, wnioski z przeprowadzonej waloryzacji. Jeśli zamierzona publikacja ma posiadać formę pracy naukowej lub akademickiej, szczegółowe wyniki waloryzacji w postaci wypełnionej ankiety głównej, jak również dokumentacja zebrana w trakcie procesu waloryzacyjnego (w tym także dokumentacja korespondencji, stosowane ankiety, dokumentacja fotograficzna) powinny zostać umieszczone w aneksie jako załączniki do publikacji. W przypadku zastosowania uzyskanych danych i wyników do publikacji o mniej ścisłym charakterze, mającej służyć np. popularyzacji szlaku, wystarczy odwołanie się do przeprowadzonej waloryzacji (jako podstawy faktograficznej warstwy publikacji) i wskazanie na istnienie i ewentualną dostępność zebranej dokumentacji.

4. Zasady waloryzacji potencjału szlaków turystyczno-kulturowych - propozycja.

KATEGORIA I: Potencjalne cele turystyki kulturowej na szlaku

I A) SZLAK jako całość

I.A. a. Uzasadniona tematyżacja szlaku

Zgodność tematyczna poszczególnych obiektów z tematem szlaku:

100% zgodności (25 punktów)

² W tym zakresie kierować się należy kryteriami przedstawionymi w cytowanym artykule {Mikos v. Rohrscheidt, 2008 b] na str. 22-25 i wynikami waloryzacji, uzyskanymi w zakresie kategorii I A.

³ Por. Tamże, s. 20-21

90-99% zgodności (15 punktów)

75-89% zgodności (10 punktów)

poniżej 75% zgodności: 0 punktów

Istnienie aktualnej literatury naukowej na temat szlaku⁴ (10)

Istnienie aktualnej literatury popularnej na temat szlaku⁵ (10)

I. A. b. Autentyczność obiektów szlaku

Ilość obiektów oryginalnych⁶ w ogólnej liczbie obiektów szlaku przekracza 50%, zaś ilość obiektów wykreowanych⁷ specjalnie dla potrzeb turystyki nie przekracza 25 % (30 punktów)

Ilość obiektów oryginalnych i wtórnych⁸ razem stanowi przynajmniej 65% wszystkich obiektów szlaku, w tym ilość obiektów oryginalnych stanowi przynajmniej 35% (15 punktów)

Ilość obiektów oryginalnych i wtórnych razem stanowi przynajmniej 65% wszystkich obiektów szlaku, zatem ilość obiektów wykreowanych nie przekracza 35% ogólnej liczby wszystkich obiektów szlaku (10 punktów)

Ilość obiektów oryginalnych i wtórnych razem stanowi przynajmniej 50% wszystkich obiektów szlaku, zatem ilość obiektów wykreowanych nie przekracza 50% (5 punktów)

I. A. c. Przebieg szlaku przez mikroregiony o znacznym potencjale turystyczno-kulturowym:

a) powyżej 400 pkt w kategorii I (za każdy mikroregion do 4) (po 5 punktów)

b) od 250 – 400 pkt⁹ w kategorii I (za każdy mikroregion do 4)*¹⁰ (po 3 punkty)

⁴ Za aktualną literaturę naukową uważa się tu istnienie przynajmniej jednej pozycji książkowej o profilu naukowym na temat szlaku (lub poświęconych mu dwóch artykułów naukowych albo rozdziałów w publikacjach naukowych), opublikowanych nie dawniej niż 10 lat przed terminem badania.

⁵ Za aktualną literaturę popularną uważa się tu istnienie przynajmniej jednej pozycji książkowej (przewodnika, albumu) na temat szlaku, opublikowanej nie dawniej niż 3 lata przed terminem badania (por. Mikos v. Rohrscheidt, 2008 b, s. 24).

⁶ Jako obiekty oryginalne rozumiane są takie, które stanowią historyczne lub kulturowe dziedzictwo w oryginalnym miejscu swojego powstania, są bezpośrednio związane z tematem szlaku i nie powstały pierwotnie dla celów ekspozycyjnych ani turystycznych (np. zamki, pałace, grody, dwory, świątynie, miejsca bitew, fortece, cmentarze, zespoły urbanistyczne, fabryki, oryginalne domy i inne miejsca związane biografią znaczących osób itd.). Zaliczyć do nich także należy eventy kultury wysokiej lub popularnej (w tym ludowej), stanowiące w całości oryginalne dziedzictwo kulturowe, o ile zaliczane są one do szlaku jako jego samodzielne elementy.

⁷ Jako obiekty wykreowane dla potrzeb turystyki należy rozumieć takie, które nie mają charakteru oryginalnie historycznego lub kulturowego oraz nie zawierają i nie gromadzą (lub zawierają albo gromadzą w stopniu nieznacznym) elementów oryginalnych, związanych z historycznym lub kulturowym dziedzictwem, zaś ich bezpośrednim celem powstania była obsługa turystyki, w tym kulturowej. Należą do nich m.in. parki tematyczne, samodzielne ekspozycje multimedialne bez eksponatów oryginalnych, samodzielne makiety obiektów, sztucznie wykreowane eventy kulturowe (np. folklorystyczne), nie oparte na faktycznie istniejącym i kultywowanym dziedzictwie kulturowym.

⁸ Jako obiekty wtórne należy rozumieć takie, które stanowią (lub gromadzą i eksponują) obiekty i elementy autentycznego dziedzictwa kulturowego w miejscu innym niż ich pierwotne miejsce powstania albo użytkowania (np. muzea, skanseny powstałe poza miejscem oryginalnych wsi, oryginalne eventy kulturowe lub ich fragmenty, odtwarzane przez zawodowych lub hobbystycznych aktorów lub tancerzy, wierne rekonstrukcje historycznych budowli w miejscu ich historycznego położenia itd.).

⁹ W przypadku braku wyników waloryzacji turystyczno-kulturowej odnośnych mikroregionów należy zastosować przybliżone szacunki, jednak w takiej sytuacji nie należy przydzielać punktów w kategorii a (mikroregiony z potencjałem powyżej 400 punktów w kategorii I).

¹⁰ Zastosowanie gwiazdki przy oznaczonej kategorii obiektów oznacza, że są one brane pod uwagę, gdy szlak nie posiada obiektów kategorii bezpośrednio wyższej, lub posiada ich mniej niż wyznaczona dla celów waloryzacji dopuszczalna liczba uwzględnianych obiektów. W wypadku ich istnienia uwzględnia się wszystkie te obiekty w klasie wyższej, natomiast w klasie oznaczonej gwiazdką odejmuje się od dopuszczalnej liczby obiektów tę samą liczbę i uwzględnia w punktacji tylko taką liczbę obiektów, która pozostaje do pełnej wyznaczonej liczby obiektów klasy wyższej. Przykładowo: jeśli w grupie bezpośrednio wyższej zamiast 3 dopuszczalnych obiektów znalazł się tylko jeden, to w grupie niższej oznaczonej gwiazdką zamiast np. 3

I. A. d. Punktacja za liczbę obiektów należących do szlaku¹¹

- a) Szlak od 3 do 5 obiektów¹² (10)
- b) 6 do 10 obiektów (15)
- c) 11 do 15 obiektów (20)
- d) 16 do 20 obiektów (23)
- e) powyżej 20 obiektów¹³ (25)

I.A. e. Ciągłość szlaku

Za odległość każdymi dwoma kolejnymi obiektami szlaku, nie przekraczającą 30 km **(10 punktów)**

Za odległość pomiędzy więcej niż 90% obiektami szlaku, nie przekraczającą 30 km **(7 punktów)**

Za regularną¹⁴ całoroczną usługę transportową łączącą bezpośrednio 100% kolejnych obiektów szlaku **(10 punktów)**

Za regularną całoroczną usługę transportową*, łączącą bezpośrednio 80-99% kolejnych obiektów szlaku **(6 punktów)**

Za regularną sezonową usługę transportową**, łączącą bezpośrednio 100% kolejnych obiektów szlaku **(6 punktów)**

Za regularną sezonową usługę transportową***, łączącą bezpośrednio 80-99% kolejnych obiektów szlaku **(4 punkty)**

I. A. f. Faktyczna dostępność¹⁵ obiektów szlaku:

Faktyczna dostępność 100% obiektów szlaku (20 punktów)

Faktyczna dostępność 90-99% obiektów¹⁶ szlaku (12 punktów)

Faktyczna dostępność 80-89% obiektów szlaku (7 punktów)

Faktyczna dostępność mniej niż 80% obiektów szlaku (0 punktów)

---

dopuszczalnych obiektów można uwzględnić w klasyfikacji tylko 2. Odpowiednio należy postępować, gdy klasa oznaczona jest dwoma lub trzema i więcej gwiazdkami. Wówczas obiekty z tej grupy uwzględniane są tylko wówczas i tylko w takiej liczbie, gdy brakuje odpowiedniej ilości obiektów tylu klas wyższych (sumowanych razem), ile gwiazdek zaznaczono przy grupie niższej. Jeśli np. dana kategoria została oznaczona dwiema gwiazdkami i dopuszcza uwzględnienie 3 obiektów, a w dwóch klasach bezpośrednio wyższych znalazło się każdorazowo po 1 obiekcie, to w oznaczonej gwiazdkami klasie niższej można uwzględnić już tylko jeden obiekt.

¹¹ Dla potrzeb tego wyznacznika uwzględnia się wszystkie obiekty formalnie zaliczone do szlaku. Ilość obiektów do pewnego stopnia wpływa na popularność szlaku wśród turystów, ponieważ przy większej ich liczbie znajdują oni wśród nich częściej te konkretne obiekty, które odpowiadają ich zainteresowaniom. Ponadto cały szlak może być łatwiej rozpoznawalny i wybierany jako destynacja turystyczna na skutek popularności jego poszczególnych obiektów i ich zwiedzenia przez turystów.

¹² Zespół mniej niż 3 obiektów w różnych miejscowościach nie będzie tu uważany za szlak turystyczny. Z kolei szlak o zakresie lokalnym, którego wszystkie obiekty znajdują się w jednej miejscowości lub gminie, proponujemy nazywać trasą (turystyczno-kulturową). [Por. Mikos v. Rohrscheidt, 2008 b, s. 20-21.].

¹³ W przypadku liczby obiektów szlaku, przekraczającej 20 nie jest ona uwzględniana w takim samym zakresie jak przy różnicach liczby obiektów poniżej tej ilości. Zasada ta zostaje przyjęta z uwagi na rzadkość sytuacji, gdy tak liczna grupa obiektów jest faktycznie zwiedzana przez konkretnego turystę lub grupę.

¹⁴ Za regularną usługę transportową uważa się tutaj możliwość skorzystania ze środków transportu publicznego kołowego lub szynowego lub dostępnych w ramach odpowiadającej im oferty prywatnej, kursujących z częstotliwością minimum 2 razy dziennie w obu kierunkach przez przynajmniej 250 dni w roku (dla oferty całorocznej) lub minimum 120 dni w roku w zwartym okresie sezonu turystycznego (dla oferty sezonowej).

¹⁵ Za dostępność faktyczną obiektu uważa się tu wyznaczone i respektowane godziny otwarcia obiektu w liczbie przynajmniej 5 dziennie przez minimum 5 dni w tygodniu i 300 dni w roku lub wyraźne wskazanie adresu i telefonu osób odpowiedzialnych za obiekt, które są w stanie otworzyć go dla turystów w ciągu maksimum 10 minut od zgłoszenia chęci zwiedzenia, a także istnienie formalnie wyznaczonego i dostępnego turystom cennika za tę usługę. Uzasadnienie kryterium, por. Mikos v. Rohrscheidt, 2008 b, s. 24

¹⁶ Przy szlakach o ogólnej liczbie obiektów większej niż 5 a mniejszej niż 10 należy przyjąć, że ilekroć w kryteriach mowa o przedziale między 90 % a 100 % obiektów, w odniesieniu do tych szlaków chodzi także o wszystkie obiekty, lub wszystkie oprócz najwyżej jednego. Przy szlakach o ilości obiektów 3 lub 4 jeden obiekt jest traktowany jak 25% ogólnej liczby obiektów i obliczenia należy stosować odpowiednio.

I. A. g. Oznaczenie szlaku**Oznaczenie szlaku na trasie i przy drogach dojazdowych¹⁷**

Za oznaczenie wzdłuż ciągów komunikacyjnych szlaku oraz dojazdu do więcej niż 90% obiektów szlaku (20)

Za oznaczenie wzdłuż ciągów komunikacyjnych szlaku oraz dojazdu do 80-90% obiektów szlaku (15)

Za oznaczenie wzdłuż ciągów komunikacyjnych szlaku oraz dojazdu do 65%-79% obiektów szlaku, w tym wszystkich obiektów kluczowych szlaku (10)

Za oznaczenie tylko wzdłuż ciągów komunikacyjnych oraz dojazdu do niektórych (mniej niż 65%) obiektów szlaku, w tym wszystkich obiektów kluczowych szlaku (5)

Za oznaczenie tylko dojazdu do więcej niż 65% obiektów szlaku przy braku regularnego oznaczenia ciągów komunikacyjnych wzdłuż szlaku (5)

Oznaczenie bezpośrednio przy obiektach szlaku¹⁸

Za oznaczenie przy wszystkich obiektach szlaku (15)

Za oznaczenie przy prawie wszystkich obiektach szlaku (wszystkie poza jednym przy ogólnej ilości obiektów między 5 a 10 lub więcej niż 90% obiektów przy ilości ogólnej większej niż 10 obiektów) (7 punktów)

I.A. h. Podstawowa koordynacja szlaku

Funkcjonowanie koordynatora szlaku, formalnie powołanego i wyznaczonego do spełniania tych obowiązków (15 punktów)

Publiczna dostępność danych koordynatora dla potrzeb komunikacji¹⁹ (10)

Publiczna, całoroczna dostępność biura koordynatora szlaku²⁰ (10)

Publiczna, sezonowa dostępność biura koordynatora szlaku* (5)

I. A. i. Dodatkowe usługi koordynatora:

Oferowanie pakietów turystycznych w zakresie oferty szlaku (koordynacja, pośrednictwo usług pakietowych na rzecz klienta) (10)

Organizowanie wycieczek po szlaku (działalność jako turoperator lokalny dla grup przyjazdowych) (10)

Oferowanie usługi przewodnickiej po szlaku* (7)

Oferowanie mikroeventów²¹ związanych z tematyką szlaku lub pośredniczenie w ich zamawianiu (za każdy do 4) (5 punktów)

I. A. j. Informacja turystyczna szlaku:

Stały, całoroczny i wyłączny numer telefoniczny w określonych dniach i godzinach (6)

Stały, sezonowy i wyłączny numer telefoniczny* w określonych dniach i godzinach (3)

Obsługa w językach obcych w informacji telefonicznej (po 2 za każdy do czterech) (2)

Dodatkowe stałe punkty informacyjne („infokioski”)²² szlaku (za każdy do czterech) (4)

¹⁷ Kryteria oznaczenia zawarte są w: Mikos v. Rohrscheidt 2008 b, s 17- 32, tu s.23-24

¹⁸ Kryteria w: Mikos v. Rohrscheidt, 2008 b, s. 24.

¹⁹ Kryterium publicznej dostępności danych koordynatora jest spełnione, gdy na stronie internetowej szlaku **oraz** przy każdym obiekcie szlaku dostępne są informacje na temat: pełnego adresu korespondencyjnego, adresu poczty elektronicznej, numeru telefonu, numeru faksu koordynatora.

²⁰ Publiczna całoroczna dostępność biura koordynatora oznacza istnienie fizycznego adresu biura z określonymi godzinami urzędowania przez minimum 5 godzin dziennie i 250 dni w roku, sezonowa dostępność biura oznacza jego funkcjonowanie przez minimum 120 dni w roku w zwartym okresie sezonu turystycznego.

²¹ Mikroevent oznacza tu krótką (trwającą od około dziesięciu minut do półtorej godziny) imprezę dla turystów, organizowaną na zamówienie grupowe, mającą związek z tematem szlaku lub jego historią albo charakterem jego poszczególnych obiektów.

I. B. OBIEKTY SZLAKU

Każdy obiekt jest tu oceniany według swego procentowego udziału w liczbie obiektów szlaku. Oceniane są wszystkie obiekty, wpisane formalnie na listę obiektów szlaku. W celu umożliwienia waloryzacji szlaków obejmujących znaczną liczbę obiektów, wprowadzone zostaje pojęcie **obektu kluczowego szlaku**. Za obiekty kluczowe szlaku będziemy przyjmowali jego obiekt początkowy i końcowy, o ile są wskazane, a także jeden główny obiekt tematyczny szlaku, wskazany przez jego twórców, koordynatora, lub prezentowany jako taki w publikacji naukowej na temat szlaku albo w większości publikacji popularnych na jego temat. W przypadku braku wyznaczonego obiektu początkowego lub/i końcowego uwzględnia się dla potrzeb tego wyznacznika odpowiednią liczbę (3) obiektów kluczowych szlaku zgodnie z podanymi powyżej zasadami ich ustalenia, przy czym powinny one wszystkie być położone na głównej trasie szlaku

I.B. a. Dostępność poszczególnych obiektów szlaku:

Jest to możliwość dojazdu bezpośredniego autobusem kursowym, autokarem i samochodem osobowym, darmowy parking dla autokarów, parking dla samochodów.

Jeśli powyższe kryteria spełnia:

100 % obiektów - (10 punktów)

90-100 % obiektów lub wszystkie obiekty poza jednym, przy ogólnej ilości obiektów większej niż 5 a mniejszej niż 10 (7 punktów)

75-89 % obiektów (4 punkty)

mniej niż 75 % obiektów (0 punktów)

I.B. b. Stan utrzymania poszczególnych obiektów szlaku:

Oznacza to: brak zagrożeń budowlanych dla zwiedzających, estetyczny wygląd zewnętrzny i wewnętrzny, wyposażenie w WC i węzły sanitarne, czystość bezpośredniego otoczenia obiektów.

Stan zadowolający: za 100 % obiektów szlaku: (15 punktów),

Stan niezadowolający: za nie spełnianie wszystkich powyższych kryteriów przez każde kolejne 10% obiektów – po minus 5 punktów (włącznie z punktami ujemnymi za całość),

Stan krytyczny (ruina, potrzeba kapitalnego remontu): - za każde 10% wszystkich obiektów szlaku w tym stanie po minus 15 punktów (włącznie z ujemnymi za całość).

I. B. c. Znaczenie historyczne²³ miejsc lub obiektów²⁴ na szlaku:

Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym²⁵ (do 3) (10 punktów)

Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym (do 3) (5 punktów)

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym* (do 3) (2 punkty)

²² Pod nazwą kiosku informacyjnego lub własnego punktu informacyjnego rozumie się tutaj osobny punkt informacji, sprzedaży usług (np. pośrednictwo noclegów, przewodnictwa turystycznego) i towarów (np. pamiątek), znajdujący się w zarządzie koordynatora szlaku, służący zasadniczo i bezpośrednio tematyce szlaku jako całości oraz **nie** będący wyłącznie częścią infrastruktury turystycznej poszczególnych obiektów, miejscowości lub regionów, zarządzaną bezpośrednio przez te podmioty.

²³ Punkty za znaczenie historyczne obiektów przyznać należy zawsze, nawet kiedy szlak jest tematyzowany historycznie.

²⁴ W tej kategorii oceny i wszystkich kolejnych do końca kategorii I.B. za obiekt należy uważać zarówno obiekt pojedynczy i zespół obiektów, jak i całą miejscowość (gminę), przypisaną do szlaku. W takim wypadku nie liczy się już osobno żadnego obiektu, położonego na terenie tej gminy.

²⁵ Za obiekt o znaczeniu międzynarodowym uważa się taki, który wśród specjalistów z odnośnej dziedziny wiedzy (historyków, historyków sztuki, techniki, religii itd.) w większości zgodnie uznawany jest za (lub wymieniany jako) obiekt (miejsce), gdzie rozegrały się wydarzenia, wpływające na przebieg dziejów Europy, regionu Europy Środkowo-Wschodniej lub przynajmniej kilku (3 i więcej) narodów, albo które jako obiekty znacząco zmieniły myśl techniczną, architektoniczną, religijną itd. w tej samej skali.

Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów na terenie jednej miejscowości lub gminy²⁶ (do 3) (4 punkty)

I. B. d. Znaczenie kulturowe²⁷ miejsc lub obiektów na szlaku zgodne z tematyzacją²⁸ szlaku:

Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym (do 3) (10 punktów)

Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym (do 3) (5 punktów)

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym* (do 3) (2 punkty)

I. B. e. Znaczenie biograficzne²⁹ obiektów szlaku:

Za każdy obiekt związany z postacią³⁰ o znaczeniu międzynarodowym (do 3) (10 punktów)

Za każdy obiekt związany z postacią o znaczeniu krajowym³¹ (do 3) (3 punkty)

Za każdy obiekt związany z postacią o znaczeniu regionalnym* (do 3) (1 punkt)

Za każdy obiekt związany z postacią znaczącą w danej dziedzinie^{32**} (do 3) (1 punkt)

Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości lub gminy (do 3) (3 punkty)

²⁶ Tę grupę obiektów uwzględnia się w punktacji dodatkowej, ponieważ zespoły obiektów (przykładowo: historyczna twierdza z wieloma rozrzuconymi w terenie dziełami obronnymi, zespół urbanistyczny itd.) oraz zgrupowania znaczących obiektów historycznych lub kulturowych w jednej miejscowości stanowią potencjalną szansę zatrzymania turystów zainteresowanych tą tematyką na dłuższy okres i skorzystania przez nich z dodatkowych usług turystycznych (np. posiłek, nocleg).

²⁷ Termin „znaczenie kulturowe” określa tutaj zgodną opinię kulturoznawców lub znawców danej dziedziny wiedzy (artystycznej, jak np. malarstwo, architektura, innej jak technika, literatura itd.).

²⁸ Zgodność z tematyzacją szlaku oznacza tutaj zgodność tematyczną obiektu z oficjalną nazwą szlaku lub formalnie wyznaczoną i opublikowaną w dokumentacji szlaku jego główną tematyką (przykładowo: Śląski Szlak Zabytków Techniki, Szlak Zamków Piastowskich – w nazwie) lub: Szlak Orlich Gniazd – z publikowanej dokumentacji szlaku i jego oficjalnych opisów wynika jednoznacznie, że główną tematykę tego szlaku stanowią średniowieczne warownie Jury Krakowsko-Częstochowskiej.

²⁹ Tę kategorię uwzględnia się jedynie wówczas, gdy głównym tematem szlaku **nie** jest biografia osoby lub grupy osób (czyli gdy nie należy on do grupy szlaków biograficznych). Kategoria jest uwzględniana z uwagi na potencjalnie dużą ilość dodatkowych turystów, zainteresowanych biografią znanych postaci, których szlak może pozyskać, posiadając taki obiekt.

³⁰ Za związek z postacią uważany jest tu udokumentowany fakt jej: urodzenia, śmierci, pochówku, długoletniego (pow. 3 lat) lub częstego (przynajmniej 3-krotnego) przebywania, albo ważnego wydarzenia w życiu osobistym (np. ślub, święcenia kapłańskie, ukończenie studiów) albo publicznym (ważne zwycięstwo militarne, ważne odkrycie, napisanie ważnego dzieła itd.).

³¹ Za postać o znaczeniu krajowym uważa się tu osobę wybitną, dobrze znaną nie tylko historykom albo badaczom danej dziedziny wiedzy lub działalności, lecz także szerokiemu ogółowi obywateli. Dobrym kryterium dla sprawdzenia stopnia znajomości jest wykonanie testu na 10 przypadkowych dorosłych osobach w jakiegokolwiek miejscowości, położonej w innym regionie, w powiecie nie graniczącym bezpośrednio z powiatem, w którym znajduje się badane miejsce. Jeśli cztery lub więcej z badanych 10 osób prawidłowo przyporządkują osobę do właściwej jej dziedziny działalności, należy uznać, że osoba ta jest znana szerokiemu ogółowi obywateli.

³² Za postać znaczącą w danej dziedzinie uważa się tu osobę wybitną w określonej dziedzinie kultury materialnej lub duchowej, dobrze znaną badaczom tej dziedziny, lecz nieznaną szerokiemu ogółowi obywateli. Dobrym kryterium dla sprawdzenia stopnia znajomości jest albo sprawdzenie przynajmniej dwóch różnych polskich podręczników szkoły średniej typu ogólnego w zakresie odnośnych przedmiotów na obecność wzmianki o tej osobie lub też wykonanie testu na 10 przypadkowych dorosłych osobach w jakiegokolwiek miejscowości, położonej w innym regionie, w powiecie nie graniczącym bezpośrednio z powiatem, w którym znajduje się badane miejsce. Jeśli najwyżej trzy z badanych 10 osób prawidłowo przyporządkują osobę do właściwej jej dziedziny działalności, należy uznać, że osoba ta jest nieznaną szerokiemu ogółowi obywateli.

I. B. f. Związek poszczególnych obiektów szlaku z innymi grupami etnicznymi³³ albo historią innych narodów:³⁴ (w sumie do 2 dla danej grupy narodowej, przy uwzględnieniu maksimum 3 różnych grup narodowych):

Za każdy obiekt o znaczeniu ogólnokrajowym (narodowym) dla danego narodu (5 punktów)

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym lub w jednej dziedzinie³⁵ dla danej grupy narodowej (3)

Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości lub gminy (do 3) (3 punkty)

I. B. g. Związek obiektów szlaku z dziejami religii lub aktualne znaczenie dla życia religijnego³⁶

Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym (10 punktów)

Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do 3) (5 punktów)

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do 3) (3 punkty)

Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości lub gminy (do 3) (3 punkty)

I. B. h. Znaczenie obiektów szlaku dla innego typu turystyki kulturowej niż wskazany w temacie szlaku:³⁷

Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym (10 punktów)

Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym (do 3) (5 punktów)

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym* (do 3) (3 punkty)

Dodatkowo za każdy obiekt spośród wymienionych, będący zespołem więcej niż 2 różnych pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 różnych obiektów z tej grupy na terenie jednej miejscowości lub gminy³⁸ (do 3) (3 punkty)

³³ Tę kategorię uwzględnia się jedynie wówczas, gdy głównym tematem szlaku **nie** jest dana grupa etniczna ani historia lub kultura odnośnego narodu. Kategorie jest uwzględniana z uwagi na potencjalnie dużą ilość dodatkowych turystów zagranicznych, zainteresowanych kulturą lub historią swojego narodu lub grupy etnicznej (turyści etniczni i tzw. „sentymentalni”), których szlak może pozyskać, posiadając taki obiekt.

³⁴ Związek z historią innych narodów może mieć konkretne miejsce nawet bez zamieszkiwania odnośnej grupy narodowej w danym miejscu. Przykładowo miasto Lublin (lub jako obiekt: Zamek Lubelski) ma związek z historią Litwy, Ukrainy i Białorusi z powodu zawarcia tam w roku 1569 Unii Lubelskiej, zaś położone we Włoszech Monte Cassino posiada niewątpliwy związek z dziejami Polski i Polaków.

³⁵ Obiektem o znaczeniu regionalnym lub tylko w konkretnej dziedzinie dla danego narodu może być np. miejsce, w którym niegdyś mieszkali przedstawiciele tego narodu, lecz nie dokonały się tam przełomowe lub istotne dla jego historii lub kultury wydarzenia.

³⁶ Tę kategorię uwzględnia się jedynie wówczas, gdy szlak nie jest tematyzowany w zakresie religii lub architektury sakralnej. Obiekty aktualnie znaczące dla życia religijnego to: sanktuaria religijne, aktualne siedziby biskupie, wielkie centra duchowości (np. klasztory z duszpasterstwem dla oznaczonych grup społecznych, miejsca regularnych i masowych zjazdów o charakterze religijnym itd.). Obiekty te są uwzględniane w waloryzacji dodatkowej, gdyż dzięki nim dla zwiedzania szlaku może zostać pozyskana znaczna grupa turystów, jakkolwiek w ograniczonym zakresie.

³⁷ Tę kategorię uwzględnia się zawsze, wpisując do niej także obiekty spośród już uwzględnionych w poprzednich trzech kategoriach o ile mają one dodatkowo związek tematyczny z danym rodzajem turystyki kulturowej. Spośród rodzajów turystyki kulturowej należy uwzględnić tutaj: turystykę obiektów technicznych i przemysłowych, turystykę obiektów militarnych, turystykę hobbystyczną, różne grupy wypraw turystyki tematycznej (o ile takie są już faktycznie realizowane), turystykę kulturowo-przyrodniczą, turystykę regionalną i kulturę wiejskiej, turystykę kulinarną.

³⁸ Tę grupę obiektów uwzględnia się w punktacji dodatkowej, ponieważ zespoły obiektów (przykładowo historyczna twierdza z wieloma rozrzuconymi w terenie dziełami obronnymi lub duży skansen) oraz zgrupowania znaczących obiektów o wspólnej tematyce w jednej miejscowości stanowią potencjalną szansę zatrzymania turystów zainteresowanych tą tematyką na dłuższy okres i skorzystania przez nich z dodatkowych usług turystycznych (np. posiłek, nocleg).

I.B. i. Dodatkowe atrakcje tematyczne³⁹ w obiektach szlaku (do 4) (po 4 punkty)**I. B. j. Dodatkowe punkty za wszystkie obiekty wpisanych powyżej klas:**

- Za stałych przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć) (po 2 punkty)
- Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników obiektowych (w pierwszych pięciu) (po 1 punkcie),
- Za możliwość zamówienia przewodnika obiektowego (pierwsze pięć obiektów*) (1 pkt)
- Za minimum dwa języki obce w ofercie zamawianych przewodników obiektowych (w pierwszych pięciu) (po 1 punkt),
- Przewodniki elektroniczne po obiekcie (za pierwsze pięć obiektów) (2 punkty),
- Za wersje obcojęzyczne przewodników elektronicznych (przynajmniej dwie wersje obcojęzyczne, w maksimum trzech obiektach) (dodatkowo po 1 pkt),
- Za ofertę zwiedzania fabularyzowanego na zamówienie w obiektach lub miejscowościach szlaku (do 5) (po 4 punkty za każdą),
- Za własny materiał informacyjny w obiekcie, jak publikacje monograficzne, albumy (do 10 obiektów) (1 pkt od obiektu),
- Własny materiał informacyjny w obiekcie w przynajmniej dwóch językach obcych w pierwszych pięciu obiektach (po 1 punkcie),
- Za sklep obiektowy lub infokiosk, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu lub obiektu i szlaku (za każdy) (3 punkty),
- Za kiosk obiektowy⁴⁰, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu i/lub szlaku (za każdy do 6) (2 punkty),

I. B. k. Punkty dodatkowe za obiekty:

- Za każdy obiekt UNESCO w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak (30)
- Za każdy Pomnik Historii w ramach szlaku lub w gminie, przez którą przebiega szlak⁴¹ (15)
- za każdy obiekt unikalny w skali światowej (do 3)⁴² (10 punktów)
- za każdy obiekt unikalny w skali europejskiej (do 3) (7 punktów)
- za każdy obiekt unikalny w skali kraju (do 3)⁴³ (5 punktów)

I. C. EVENTY zgodne z tematem szlaku:

- Wielodniowe regularne⁴⁴ eventy tematyczne kultury wysokiej i masowej (od 2 dni trwania) w ramach szlaku (do pięciu) (za każdy 10 punktów)
- Za każdy dzień trwania jednego z wymienionych eventów tematycznych powyżej 2 dni (za każdy dzień i event do 5 dni) (po 5 punktów)
- Jednodniowe regularne eventy tematyczne kultury wysokiej i masowej* (za każdy 5 punktów)

³⁹ Za atrakcje dodatkowe w obiektach należy uważać propozycje skierowane do turystów, nie obejmujące zwiedzania samego obiektu i jego ekspozycji a także nie będące eventami lub mikroeventami realizowanymi na zamówienie. Określenie „tematyczne” oznacza tutaj wymaganie ich zgodności z tematem szlaku lub z charakterem obiektu.

⁴⁰ Uwzględniony w punktacji kiosk obiektowy nie może być tożsamy z kasą obiektu.

⁴¹ Jeśli obiekt UNESCO znajduje się także na polskiej liście Pomników Historii, uwzględniana jest tylko punktacja wyższa, tj. 30 punktów za obiekt UNESCO.

⁴² Kryterium unikalności w skali światowej lub europejskiej jest ocena przynajmniej dwóch różnych specjalistów danej dziedziny, opublikowana w polskiej literaturze fachowej, potwierdzona przez przynajmniej dwie zgodne z nią oceny w obcojęzycznej literaturze fachowej. W przypadku posiadania przez obiekt lub miejscowość statusu obiektu UNESCO lub Pomnika Historii nie dodaje się już punktów za unikalny charakter odnośnego obiektu.

⁴³ Kryterium unikalności w skali krajowej jest ocena dwóch różnych specjalistów danej dziedziny, opublikowana w polskiej literaturze fachowej.

⁴⁴ Za eventy regularne uważa się tu wydarzenia kulturalne, ściągające odwiedzających spoza gminy i odbywające się minimum raz do roku przynajmniej od dwóch lat przed przeprowadzeniem badania.

Mikroeventy⁴⁵ w ramach obiektów na zamówienie (za każdy do pięciu w skali całego szlaku) (4 punkty)

Czynne grupy rekonstrukcji historycznej, związane z obiektami (za każdą do 5) (6 punktów)

I.D. Obsługa własna szlaku

I. D. a. Promocja szlaku:

Działanie własnego aktualizowanego⁴⁶ portalu internetowego szlaku (10 punktów)

Wersje obcojęzyczne portalu internetowego szlaku (do 4 wersji) (za każdą po 4 punkty)

Każda samodzielna autoryzowana strona internetowa obiektu, pozostająca w połączeniu z portalem szlaku⁴⁷ (do 10 obiektów i stron) (za 3 pierwsze po 4 punkty, pozostałe po 2 punkty)

Wersje obcojęzyczne na portalach internetowych obiektów (liczone na maksimum 5 portalach obiektów do 2 wersji (za każdą po 1 punkt)

Dokumentalne filmy telewizyjne poświęcone szlakowi lub tematowi szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat⁴⁸ przed badaniem (każdy po 6 punktów)

Dokumentalne filmy telewizyjne o poszczególnych obiektach szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do 4 filmów – po 2 punkty)

Książki o szlaku, przewodniki po szlaku (do 4 wydanych w ostatnich 3 latach) (3punkty)

Dodatek za obcojęzyczne wersje książek i przewodników (do 2 pozycji i 4 wersji językowych) (po 2 punkty)

Albumy o szlaku (do 2 wydań) (po 2 punkty),

Dodatki za wersje językowe albumów lub stosowane w albumach (za album i język) (1 punkt)

Książki, albumy, filmy video o poszczególnych obiektach (do 5) (po 3 punkty)

Samodzielny udział szlaku w światowych prestiżowych targach turystycznych (za każde stoisko w roku do trzech) (po 4 punkty)

Samodzielny udział szlaku w krajowych targach turystycznych* (za każde stoisko do trzech) (2 punkty)

Samodzielny udział poszczególnych obiektów szlaku w światowych prestiżowych targach turystycznych (za każde stoisko w roku do trzech) (2 punkty)

Samodzielny udział poszczególnych obiektów szlaku w krajowych targach turystycznych* (za każde stoisko do trzech) (1 punkt)

Wydawanie regularnych publikacji o charakterze promocyjnym (za pierwsze 2 w ostatnim roku) (2 punkty)

Zorganizowanie podróży/wizyty medialnej⁴⁹ po szlaku lub większości jego obiektów w ciągu ostatnich 2 lat (8 punktów)

---

⁴⁵ Mikroevent oznacza tu krótką (trwająca od około dziesięciu minut do półtorej godziny) imprezę dla turystów, organizowaną na zamówienie grupowe lub w stałych, wyznaczonych godzinach minimum raz w tygodniu, mającą związek z charakterem lub historią obiektu albo z tematem szlaku.

⁴⁶ Portal internetowy uważa się za aktualizowany jeśli: a) przynajmniej jeden raz w miesiącu pojawiają się na nim nowe informacje i b) wszystkie dane teleadresowe umieszczone na portalu oraz umieszczone tam dane dotyczące dostępności obiektów szlaku lub dodatkowej oferty turystycznej są zgodne ze stanem rzeczywistym w chwili przeprowadzania badania.

⁴⁷ Przez pozostawanie w połączeniu z portalem szlaku rozumiane jest tutaj wyraźne wskazanie na stronie tytułowej portalu przynależności obiektu do szlaku lub widoczny link do portalu szlaku, zamieszczony na tejże stronie.

⁴⁸ Wymaganie realizacji filmu w krótkim okresie przed badaniem wiąże się z wpływem jego częstej emisji na wzrost zainteresowania turystycznego szlakiem i jego tematem.

⁴⁹ Podróż medialna po szlaku to zorganizowana przez koordynatorów szlaku lub innych inicjatorów, sponsorowana w całości lub w znacznej części trasa promocyjna dla przedstawicieli prasy i innych mediów z kraju lub zagranicy, której celem lub jednym z głównych celów jest szlak lub przynajmniej kilka jego obiektów, stanowiących minimum 25% obiektów szlaku, przy czym punkty programu związane z tematem szlaku lub jego obiektami stanowią minimum 50% merytorycznego programu podróży.

Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej, związanej z tematem szlaku w ciągu ostatniego roku (4 punkty)

I. D. b. Oferty wypraw po szlaku:

Stałe oferty wycieczek na szlaku lub znacznej jego części⁵⁰ (za każdą do 5) (5 punktów)

Oferty wycieczek grupowych na zamówienie* (za każdą ofertę do 5) (3 punkty)

Oznaczone trasy rowerowe w ramach szlaku, zbieżne z jego tematyką⁵¹ (pierwsze 3) (4 pkt)

Oznaczone trasy piesze w ramach szlaku, zbieżne z jego tematyką (za pierwsze 3) (4 punkty)

Historyczna, funkcjonująca stale⁵² linia kolejowa lub żeglugowa, towarzysząca szlakowi (5 punkty)

I. D. c. Oferta pakietowa turystyki kulturowej:⁵³

Pakiety turystyczne, związane z tematem szlaku jako całości lub znacznej jego części (każdy do 7) (10 punktów)

Pakiety dla poszczególnych obiektów szlaku, nie związane z całością szlaku (każdy do 7) (6)

Pakiety dla miejscowości leżących na szlaku, zawierające zwiedzanie obiektów szlaku (za każdy do 5) (4 punkty)

Pakiety dla miejscowości położonych przy szlaku, nie związane z tematem szlaku i nie zawierające zwiedzania jego obiektów (za każdy do 3) (1 punkt)

I. D. d. Inne elementy obsługi turystycznej:

Działanie własnej organizacji turystycznej szlaku (LOT) (7)

Istnienie uprawnień przewodnickich na szlak (5)

Istnienie własnej literatury periodycznej (czasopismo szlaku, wychodzące przynajmniej dwa razy w roku) (5 punktów)

KATEGORIA II: Pozostała oferta spędzania wolnego czasu na obszarze szlaku

II A. Inna oferta turystyczno-kulturowa na obszarze szlaku:⁵⁴

II. A. a. Muzea poza tematem szlaku:⁵⁵

O znaczeniu krajowym z kolekcjami lub eksponatami o znaczeniu międzynarodowym (do 3) (po 7 punktów)

O znaczeniu krajowym (do 3) (po 5 punktów)

O znaczeniu regionalnym* (do 3) (po 3 punkty)

⁵⁰ Za stałe oferty wycieczek uważa się opublikowane w papierowych lub elektronicznych katalogach biur podróży lub innych turoperatorów oferty wycieczek z wyznaczonymi terminami, z których może w ramach grupy skorzystać indywidualny uczestnik. Termin „znaczna część szlaku” oznacza tutaj uwzględnienie przynajmniej wszystkich jego obiektów kluczowych oraz umieszczenie nazwy lub tematu szlaku w nazwie oferty.

⁵¹ Za trasy rowerowe lub inne, zbieżne z tematyką szlaku uważa się takie, których nazwa jest identyczna z nazwą szlaku lub jest pochodną tej nazwy (Np. „Trasa rowerowa po Szlaku X”), umożliwiającą identyfikację samego szlaku, **oraz** które łączą przynajmniej 4 miejscowości szlaku, w tym wszystkie jego obiekty kluczowe.

⁵² Za funkcjonowanie stałe uważa się tu minimum trzy kursy w tygodniu przez okres przynajmniej 8 miesięcy w roku. Określona jako „towarzysząca” szlakowi może być taka linia kolejowa lub żeglugowa, która posiada swój przystanek początkowy i/lub końcowy w miejscowościach szlaku oraz w sumie przynajmniej 4 przystanki w miejscowościach szlaku, w tym minimum w dwóch kluczowych, **oraz** proponuje ofertę przejazdów uzgodnionych z przebiegiem szlaku czasowo (rozkład jazdy) lub tematycznie (ulgi dla zwiedzających szlak, specjalne przejazdy na trasie szlaku).

⁵³ Za pakiety turystyczno-kulturowe uważane są tu publicznie dostępne oferty turystyczne dla turystów indywidualnych, zawierające usługę noclegową i przynajmniej jedną usługę związaną ze zwiedzaniem miejscowości lub obiektów należących do szlaku.

⁵⁴ Jako obszar szlaku uważany jest tu teren wszystkich gmin, przez które przebiega szlak.

⁵⁵ O ile nie zostały już uwzględnione w waloryzacji w grupach poprzednich

O znaczeniu lokalnym** (do 4) (po 1 punkcie)

II. A. b. Inne atrakcyjne turystycznie-kulturowo obiekty w miejscowościach szlaku:⁵⁶

O znaczeniu międzynarodowym lub krajowym (do 3 na całym szlaku) (po 5 punktów)

O znaczeniu regionalnym (do 3 na całym szlaku) (po 3 punkty)

O znaczeniu lokalnym* (do 4 na całym szlaku) (po 1 punkcie)

II. A. c. Lokalne (miejskie lub gminne) trasy turystyczne o znaczeniu historycznym lub kulturowym:

Materialne (spełniające wszystkie kryteria tras materialnych) (do 5) (po 4 punkty)

Wirtualne z dostępnymi publikowanymi opisami lub oznaczone w terenie* (do 5) (po 2 punkty)

II. A. d. Eventy poza tematem szlaku:

Regularne eventy⁵⁷ kultury wysokiej lub masowej o znaczeniu międzynarodowym lub krajowym, odbywające się na terenie gmin, przez które przebiega szlak (do trzech) (5pkt)

Regularne eventy kultury wysokiej lub masowej o znaczeniu przynajmniej regionalnym, odbywające się na terenie gmin, przez które przebiega szlak (do trzech*) (3 punkty)

Grupy rekonstrukcji historycznej, czynne w gminach, przez które przebiega szlak, nie związane z tematem szlaku ani jego obiektami** (za każdą do 3) (2 punkty)

II B. Pozostała oferta kulturowa, turystyczna i przyrodnicza na obszarze szlaku:

II. B. a. Miejsca aktywnego wypoczynku:

Centra aktywnego wypoczynku⁵⁸ (do 4) (po 2 punkty)

Miejsca zorganizowanego aktywnego wypoczynku (do 4) (po 1 punkcie)

II. B. b. Atrakcje kulturalne i rozrywka:

Teatry stałe⁵⁹ (za pierwsze trzy obiekty) (po 2 punkty)

Filharmonia (za pierwsze trzy obiekty) (po 2 punkty)

Opera w miejscowościach szlaku (za pierwsze trzy) (2 punkty)

Teatr muzyczny (operetka, rewia lub musical) na miejscu (za pierwsze dwie placówki) (2)

Stała oferta⁶⁰ koncertów muzycznych* (za pierwsze trzy oferty) (2 punkty)

Sezonowa⁶¹ oferta teatralna lub muzyczna***** (za pierwsze trzy oferty) (1 punkt)

Kina całoroczne, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do 4) (1 punkt)

⁵⁶ W tej kategorii należy umieścić wszystkie typy obiektów, które nie zostały dotąd uwzględnione z różnych powodów (np. problemów z zaliczeniem do konkretnej grupy tematycznej lub rodzaju obiektów albo obiekty o tylko lokalnym znaczeniu, nie uwzględnianym w danej kategorii) przykładowo: muzea tematyczne poza tematem szlaku, prywatne kolekcje itd.

⁵⁷ Eventy nie związane z tematyką szlaku lub jego obiektów generują znaczący ruch turystyczny i pewna część ich uczestników może skorzystać z oferty zwiedzania szlaku lub jego poszczególnych obiektów.

⁵⁸ Jako centra aktywnego wypoczynku należy tu rozumieć ośrodki oferujące przynajmniej trzy różne typy takiego wypoczynku (w tym także o charakterze turystyczno-sportowym) **oraz** możliwość spożycia pełnowartościowego posiłku na miejscu. Ośrodki nie spełniające tych warunków określane są tu jako miejsca aktywnego wypoczynku. Do centrów i miejsc aktywnego wypoczynku zaliczyć należy m.in. stadniny koni, wypożyczalnie rowerów, powszechnie dostępne ośrodki sportów wodnych, ośrodki lotniarskie i paralotniarskie, ośrodki treningu turystyki górskiej (np. punkty wspinaczki skałkowej) itp. Przykładowo: pływalnie i plaże strzeżone należy zaliczyć do miejsc, nie zaś centrów aktywnego wypoczynku, ponieważ oferują tylko jeden rodzaj aktywności: pływanie.

⁵⁹ Za teatr stały uważa się placówkę teatralną, która oferuje przedstawienia co najmniej dwa razy w tygodniu przez okres minimum 8 miesięcy w roku.

⁶⁰ Za ofertę stałą koncertów i innych wydarzeń kulturalnych uważa się taką, która proponowana jest przynajmniej dwa razy w tygodniu przez okres minimum 8 miesięcy w roku

⁶¹ Za ofertę sezonową uważana jest tu taka, która jest aktualna przynajmniej 2 razy w tygodniu przez okres co najmniej 3 miesięcy w roku.

Kina sezonowe, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku* (do 4) (1 punkt)
Kluby i inne miejsca wieczornej rozrywki, funkcjonujące w miejscowościach na szlaku (do 4) (1 punkt)

II. B. c. Kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

Ogrody zoologiczne, wieloprzestrzenne akwaria, parki dzikich zwierząt, inne duże obiekty zoologiczne (za każdy do trzech) (po 2 punkty)

Park Narodowy z Muzeum Przyrodniczym na terenie gmin przy szlaku (za każdą jednostkę) (po 4 punkty)

Park Krajobrazowy na terenie gmin przy szlaku (do trzech) (po 2 punkty)

Rezerwat przyrody na terenie gmin przy szlaku** (do trzech) (po 1 punkcie)

Ogród Botaniczny, Palmiarnia, Arboretum (za pierwsze dwa obiekty) (2 punkty)

Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty) (po 1 punkcie)

Park miejski duży kultywowany (od 4 ha) z obiektami sztuki (za pierwsze dwa) (po 1 pkt)

Park miejski duży, kultywowany, bez obiektów sztuki* (za pierwsze dwa) (1 punkt)

II. B. d. Inne atrakcje przyrodnicze:

Góry ze znakowanymi szlakami turystycznymi na terenie szlaku (3 punkty)

Jeziora (zdatne do kąpieli, dostępne)(za pierwsze dwa akweny) (po 2 punkty)

Brzeg morski na terenie którejkolwiek miejscowości szlaku (3 punkty)

Pomniki przyrody (za pierwsze dwa na trasie szlaku) (1 punkt)

Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie na terenie gmin na szlaku) (1 punkt)

Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad miejscowościami szlaku (za pierwszą ofertę) (3 punkty)

Zabytkowe linie kolejowe normalnotorowe lub wąskotorowe z przynajmniej dwoma różnymi przystankami w miejscowościach szlaku⁶² (za dwie pierwsze) (3 punkty)

Zabytkowe linie kolejowe normalnotorowe lub wąskotorowe z tylko jednym przystankiem w miejscowościach szlaku* – (za dwie pierwsze) (po 1 punkcie)

Stała lub sezonowa regularna⁶³ oferta turystycznych rejsów morskich w miejscowościach szlaku (za pierwsze dwie) (3 punkty)

Stała lub sezonowa oferta rejsów białej floty po jeziorach lub rzekach łącząca przynajmniej dwie różne miejscowości szlaku (za pierwsze dwie) (3 punkty)

Stała lub sezonowa oferta rejsów białej floty po jeziorach lub rzekach w miejscowościach szlaku (za pierwsze dwie) (1 punkt)

Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku częściowo z nim zbieżne (łączące minimum 2 różne miejscowości szlaku) z wypożyczalnią rowerów (za pierwsze 3) (3 punkty)

Oznaczone trasy rowerowe na terenie szlaku częściowo z nim zbieżne (łączące minimum 2 miejscowości szlaku) bez wypożyczalni rowerów* (za pierwsze 3) (1 punkt)

III Kategoria: Infrastruktura TURYSTYCZNA i komunikacja

III A Baza noclegowa na szlaku:

W każdej kategorii usług noclegowych dla celów waloryzacji liczone są w pierwszej kolejności obiekty w miejscowościach kluczowych szlaku (por. kategoria I B). W przypadku

⁶² Ta kategoria jest oceniana tylko wówczas, gdy tematyka szlaku nie posiada bezpośredniego związku z tymi liniami kolejowymi. Wymaganie dwóch różnych przystanków w miejscowościach szlaku ma związek z możliwością odbicia przez turystów zwiedzających szlak części wyprawy po szlaku taką linią, czyli połączenia jej ze zwiedzaniem szlaku.

⁶³ Za ofertę regularną stałą uważa się tu ofertę opublikowaną, powszechnie dostępną i aktualną przez przynajmniej 3 dni w tygodniu w ciągu najmniej 8 miesięcy w roku, oferta regularna sezonowa jest dostępna przynajmniej 3 dni w tygodniu w ciągu co najmniej 3 miesięcy w roku.

braku formalnego wskazania pierwszej i ostatniej miejscowości szlaku, jego koordynator lub przeprowadzający waloryzację powinien wskazać miejscowości, które zostaną uwzględnione w badaniu dla poszczególnych kategorii. Istotne jest, by w takim przypadku obiekty noclegowe były tak położone, by były w stanie zaspokoić potrzeby turystów zwiedzających najodleglejsze wzajemnie od siebie punkty szlaku (czyli znajdowały się nie dalej niż 20 km od tych obiektów). Jeśli szlak ma kilka odgałęzień, do tej części waloryzacji wybierane są wyłącznie obiekty z głównej (podstawowej) trasy szlaku.

Za każdy pierwszy obiekt noclegowy danej klasy w trzech wyznaczonych miejscowościach przyznaje się po 2 punkty (w sumie do 3 obiektów noclegowych dla całego szlaku i danej kategorii) (po 2 punkty):

Hotele kategorii 5*****

Hotele kategorii 4****

Hotele kategorii 3***

Hotele kategorii 2**

Hotele kategorii 1*

Hostele

Schroniska turystyczne lub młodzieżowe

Kwatery prywatne (w tym pensjonaty wszystkich klas)

Gospodarstwa agroturystyczne

III B Restauracje i inne obiekty gastronomiczne

Restauracje funkcjonujące bezpośrednio przy obiektach szlaku (do 5) (po 3 punkty)

Dodatek za kuchnię tematyczną (dania związane z tematem szlaku) jeśli jest oferowana w wymienionych restauracjach przy obiektach (do 5) (po 2 punkty za obiekt)

Inne restauracje z kuchnią regionalną w miejscowościach przy szlaku (do 3)* (po 2 punkty)

Inne restauracje z kuchnią tradycyjną w miejscowościach przy szlaku (do 3)** (po 2 punkty)

Inne restauracje w miejscowościach przy szlaku*** (do 4) (po 1 punkcie)

Dodatkowe punkty za każdą z wymienionych restauracji, czynną później niż do godziny 22-giej (po 1 punkt za każdą restaurację)

Dodatkowe punkty za regularną ofertę kulturalną, związaną z tematem szlaku lub jego obiektów w każdej z wymienionych restauracji⁶⁴ przy obiektach oraz w restauracjach z kuchnią regionalną lub tradycyjną (po 3 punkty)

Dodatkowe punkty za ofertę kulturalną nie związaną z tematem szlaku lub jego obiektów w każdej z wymienionych restauracji przy obiektach oraz w restauracjach z kuchnią regionalną lub tradycyjną albo za ofertę związaną z tematem szlaku, lecz nieregularną (po 1 punkcie)

III C Komunikacja:

III. C. a. Dostępność komunikacyjna szlaku (obiekty kluczowe szlaku)

Jeśli obiekty kluczowe szlaku leżą:

W odległości mniejszej niż 50 km od lotniska międzynarodowego (za pierwsze dwa obiekty) (5 punktów)

W odległości mniejszej niż 20 km od zjazdu z autostrady lub drogi szybkiego ruchu (za pierwsze dwa obiekty) (5 punktów)

⁶⁴ Za ofertę kulturalną w restauracjach uważa się tu występy artystyczne i folklorystyczne, koncerty muzyczne oraz akompaniament muzyczny grany na żywo dla gości, bez dodatkowych opłat z ich strony. Regularna oferta oznacza stałe terminy takich występów, przynajmniej w sezonie turystycznym i co najmniej 3 razy w tygodniu. Pozostała oferta stała (w tym wszelka dodatkowo płatna) oraz oferta na zamówienie dla grup uznawana jest tu za ofertę nieregularną.

W przypadku przebiegania dróg krajowych przez gminy, w których znajdują się obiekty kluczowe szlaku (do 2 dróg krajowych na każdy obiekt) (2 punkty za każdą drogę)
Duże dworce kolejowe⁶⁵ w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za pierwsze dwa) (3)
Pozostałe* dworce kolejowe⁶⁶ w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy 2 pkt)
Dworce autobusowe⁶⁷ w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy 2 punkty)
Przystanki* autobusowe⁶⁸ w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy 1 punkt)

III C. b. Transport zorganizowany na obszarze szlaku:

Stała linia turystyczna autobusowa lub mikrobusowa, łącząca przynajmniej cztery obiekty szlaku, w tym przynajmniej dwa obiekty kluczowe (za 3 pierwsze) (4 punkty)
Okresowa/sezonowa linia turystyczna, łącząca przynajmniej cztery obiekty szlaku, w tym przynajmniej dwa obiekty kluczowe* (za 3 pierwsze) (3 punkty)
Dodatkowe kursy regularnych linii kolejowych lub autobusowych w sezonie turystycznym* (za pierwsze 3) (2 punkty)
Oferta regularna (stała lub sezonowa)⁶⁹ bryczek, meleksów, sań, połączenia wodnego lub innego niestandardowego, łączącego przynajmniej dwie różne miejscowości szlaku (za pierwsze 3) (3 punkty)
Stała lub sezonowa oferta regularna bryczek, meleksów, sań, połączenia wodnego lub innego niestandardowego, łączącego różne obiekty w jednej miejscowości szlaku* (za pierwsze 3) (2 punkty)
Oferta na zamówienie bryczek, meleksów, sań, połączenia wodnego lub innego niestandardowego, łączącego przynajmniej dwie różne miejscowości szlaku lub obiekty w jednej miejscowości** (za pierwsze 3) (2 punkty)

IV KATEGORIA: Pozostałe czynniki wpływające na atrakcyjność szlaku:

IV. A. Krzyżowanie się szlaków turystycznych⁷⁰:

Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze 3) (5 punktów)
Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków⁷¹ (za pierwsze 3)* (3 punkty)
Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze 3) (3 punkty)

⁶⁵ Za duży dworzec kolejowy uważa się tu taki, na którym zatrzymują się pociągi pasażerskie wszystkich klas, zaś liczba połączeń wynosi przynajmniej 6 dziennie w obie strony w minimum 3 różnych kierunkach.

⁶⁶ Za inny dworzec kolejowy uważa się tu taki, który posiada przynajmniej 2 połączenia dziennie w obie strony.

⁶⁷ Za dworzec autobusowy uważa się tu taki przystanek, który posiada przynajmniej 6 różnych połączeń dziennie w obie strony w przynajmniej trzech różnych kierunkach.

⁶⁸ Punkty za przystanek autobusowy przyznajemy wtedy, gdy znajduje się on w miejscu odległym mniej niż 1 km od jednej z głównych atrakcji turystycznych regionu i posiada minimum dwa połączenia w obie strony dziennie.

⁶⁹ Za ofertę regularną stałą uważa się tu ofertę opublikowaną, powszechnie dostępną i aktualną przez przynajmniej 3 dni w tygodniu w ciągu najmniej 8 miesięcy w roku, oferta regularna sezonowa jest dostępna przynajmniej 3 dni w tygodniu w ciągu co najmniej 3 miesięcy w roku.

⁷⁰ Uwzględnienie tej kategorii jest spowodowane możliwością zainteresowania się turystów zwiedzających jeden szlak tematyką drugiego szlaku i wynikającą stąd potencjalną szansą powrotu tych turystów w późniejszym terminie dla zwiedzenia drugiego szlaku lub też (w przypadku turystów indywidualnych) możliwością zmiany planów, polegającej na przynajmniej częściowym uwzględnieniu także drugiego szlaku w ich programie zwiedzania.

⁷¹ Taka sytuacja występuje, gdy w jednej miejscowości lub gminie znajdują się obiekty należące do obydwu szlaków, lecz są to różne obiekty.

Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym, jeśli żaden obiekt nie należy do obu szlaków (za pierwsze 3)* (2 punkty)

Krzyżowanie się szlaku z innym szlakiem turystycznym o przynajmniej regionalnym zasięgu**** (za pierwsze dwa) (2 punkty)

IV. B. Duże miasta na szlaku:

Miasta powyżej 250 tys. mieszkańców, z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku⁷² (za każde do 3) (4 punkty)

Miasta posiadające 100-250 tys. mieszkańców z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku* (za każde do 3) (3 punkty)

Miasta posiadające 50-100 tys. mieszkańców z rozwiniętą infrastrukturą handlową na miejscu, położone na szlaku** (za każde do 3) (1 punkt)

5. Interpretacja wyników badania

Zaproponowany powyżej system bonitacji potencjału turystyczno-kulturowego szlaków z pewnością nie jest doskonały i będzie prawdopodobnie wymagał uzupełnień i modyfikacji. Jednak przy jego opracowaniu autor starał się uwzględnić wszystkie czynniki istotne dla oceny walorów szlaków turystyczno-kulturowych. Podstawową zasadą interpretacyjną służącą do formułowania konkretnych wniosków jest porównanie ilości punktów osiągniętych w badaniu w danej kategorii oraz w razie potrzeby w konkretnej podkategorii (np. I.D., II.B., III.A. czy nawet I.A. g.) do ogólnego możliwego do osiągnięcia pułapu punktów. W ten sposób odnotowana maksymalna lub niemal maksymalna liczba punktów pozwala na wnioskowanie o optymalnej lub bardzo dobrej ofercie szlaku w danej dziedzinie. Z kolei proporcja punktów brakujących do wyznaczonego limitu maksymalnego informuje badającego o brakach i niedociągnięciach w danym aspekcie oferty, zaś odczytanie miejsc lub obiektów, w których występują braki dokładnie wskazuje, gdzie znajdują się konkretne słabe punkty.

Dzięki podziałowi całej ankiety ewaluacyjnej na kategorie i podkategorie można przy odczytywaniu wyników klarownie oddzielić od siebie poszczególne grupy ocenianych aspektów. I tak w kategorii II znajdziemy dane potrzebne do odczytania stopnia atrakcyjności szlaku w odniesieniu do ogólnie pojętych możliwości atrakcyjnego spędzania wolnego czasu, czyli m.in. ofert kulturalnych poza tematyką szlaku, ofert innych gałęzi turystyki poza kulturową (np. przyrodniczej) oraz różnych rodzajów rozrywki kulturalnej. W kategorii III punkty zestawione w poszczególnych podkategoriach pozwolą badającemu zorientować się w zakresie usług noclegowych, gastronomicznych oraz komunikacyjnych. Przy odczytywaniu wyników zestawionych dla poszczególnych podkategorii można zorientować się przykładowo, w jakich klasach obiektów hotelarskich szlak zapewnia optymalną ofertę, w jakich natomiast (i w których rejonach szlaku) występują w tej dziedzinie braki, to samo dotyczy oferty kulinarnej. W kategorii IV zestawienie pomaga zorientować się o obecności (lub braku) niektórych czynników mogących wpłynąć dodatkowo na popularność szlaku wśród turystów kulturowych zainteresowanych tym rodzajem spędzania urlopu i tym samym na szybszy wzrost jego popularności. Kategorie II do IV ukazują zatem pozatematyczną atrakcyjność szlaku oraz aktualny stopień jego przygotowania do obsługi uwzględniającej wymagania grup turystycznych oraz turystów indywidualnych, jak również w pewnym stopniu szanse promocji „obiektywnej”, niezależnej od własnych działań (kat. IV).

⁷² Obecność takich miast na szlaku wpływa na jego promocję (duże miasta posiadają większe środki i bardziej rozwinięte instytucje zajmujące się promocją turystyki, ponadto duże ośrodki miejskie stają się w naturalny sposób miejscami dogodnymi dla shoppingu, którym jest zainteresowana część turystów zwiedzających szlak. Za rozwiniętą ofertę handlową uważa się tutaj nowoczesną galerię handlową, dużą historyczną halę handlową lub deptak handlowy z minimum 20 punktami handlowymi.

W najobszerniejszej kategorii I zawarte są wszelkie dane dotyczące tematycznej oferty szlaku, w tym jego znaczenia i potencjału w kontekście deklarowanej tematyki (podkategorie I.B.c. do I.B.h.), istniejących tematycznych eventów kulturowych organizowanych na szlaku (I.C.), stopnia organizacji i promocji szlaku (I.D), oraz stopnia jego „materializacji”, czyli spełnienia standardów organizacji współczesnego europejskiego szlaku turystyczno-kulturowego. To właśnie ta kategoria decyduje faktycznie o potencjale szlaku i wnioski uzyskane przez interpretację badania w jej zakresie muszą być opisane szczególnie wyczerpująco, z podaniem przykładów obiektów oraz innych funkcjonujących (lub właśnie brakujących ofert).

Dokładne sformułowanie wniosków oraz ewentualne porównanie wyników badania z innymi waloryzowanymi ofertami podobnego rodzaju może być punktem wyjścia dla merytorycznej dyskusji o szansach i potrzebach szlaku jako rozwiniętego produktu współczesnej turystyki kulturowej.

Bibliografia:

- Becker P., 2000, *Themenstraßen - am Beispiel der „Straße der Romanik”*, w: Dreyer A., Kulturtourismus, 2000, Wydawnictwo Oldenburg, München/Wien
- Gołębowski G (red.), 2002, *Kompendium wiedzy o turystyce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B., 2005, *Produkt turystyczny. Pomysł, organizacja, zarządzanie*, Wydawnictwo PWE, Warszawa
- Kowalczyk A., 2008, *Współczesna turystyka kulturowa – między tradycją a nowoczesnością*, [w:] Kowalczyk A. (red.), *Turystyka Kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa
- Kozielecki J., 1988, *O człowieku wielowymiarowym. Eseje psychologiczne*, Wydawnictwo PWN, Warszawa
- Kruczek Z., 2007, *Polska. Geografia atrakcji turystycznych*, Wyd. Proksenia, Kraków
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2008 a, *Turystyka Kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Wyd. GWSHM Milenium, Gniezno
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2008 b, *Kulturowe szlaki turystyczne – próba klasyfikacji oraz postulaty w zakresie ich tworzenia i funkcjonowania*, [w:] *Turystyka Kulturowa* Nr 2/2008 (www.turystykakulturowa.org, dostęp z dnia 12 grudnia 2008), s 17- 32.
- Puczko L., Ratz T., 2007, *Trailing Goethe, Humbert, and Ulysses; Cultural Routes in Tourism*, [w:] G. Richards (red.), *Cultural tourism, Global and Local perspectives*, Wyd. The Haworth Hospitality Press, Nowy Jork, s. 131-148.
- Steinecke A., 2007, *Kulturtourismus. Marktstrukturen, Fallstudien, Perspektiven*, Wydawnictwo Oldenbourg, München/Wien
- Śniadek J., Styperek J., 2007, *Marka produktu turystycznego*, [w:] „*Studia Periegetica*”, nr 1/2007, s. 84-89.
- WTO, 1999, *Tourism – 2020 Vision. A New forecast from the World Tourism Organization. Executive Summary*, Madrid, WTO.

Polish cultural tourist routes: criteria and principles of assessing the potential

Abstract

Continuing the initiated in spring 2008 process of establishing the principles for assessing Polish tourist and cultural potential, the author presents the criteria and research methods with regard to the evaluation of Polish cultural tourist routes. The proposals of the unified research standards, presented in the article, and the precise description of the subsequent research stages, are supposed to allow to undertake them independently in many centers throughout the country and, as a result, to lead to creating a map of potential cultural tourism destinations in Poland.